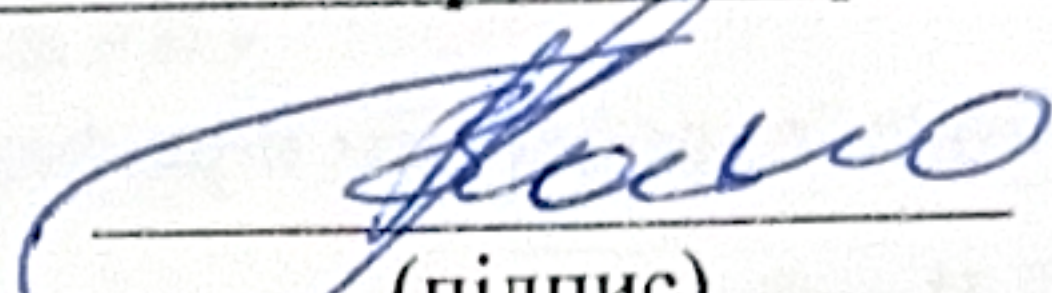

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет економіки та управління
Кафедра міжнародної економіки

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри
міжнародної економіки
доктор економічних наук, професор

Лойко Валерія Вікторівна

(підпис)

«08» грудня 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему: «ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА СВІТОВОГО РИНКУ
ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»

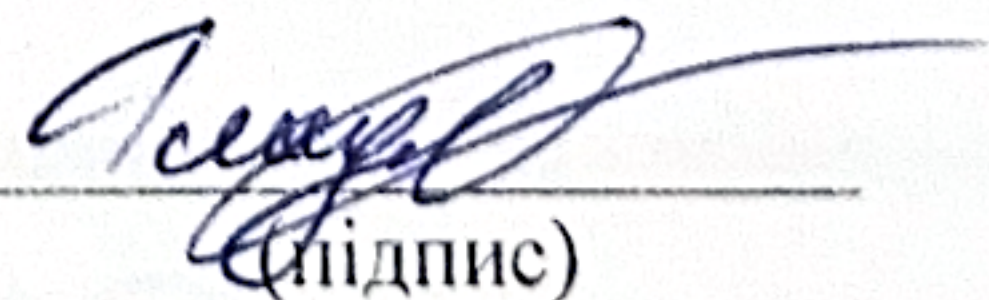
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«Міжнародна економіка»
другого (магістерського) рівня вищої освіти

Галузь знань: 05 Соціальні та
поведінкові науки
Спеціальність: 051 Економіка
Кваліфікація: магістр з економіки

Виконав

студент групи Мем12414д

Гладчук Ігор Миколайович

(підпис)

Науковий керівник

кандидат економічних наук, доцент

Юрченко Олександр Анатолійович

(підпис)

Київ – 2025

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної магістерської роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Визначення мети і завдань кваліфікаційної магістерської роботи	10.06.2025	виконано
2.	Оформлення плану кваліфікаційної магістерської роботи	15.06.2025	виконано
3.	Підготовка першого розділу кваліфікаційної магістерської роботи	15.08.2025	виконано
4.	Підготовка другого розділу кваліфікаційної магістерської роботи	15.09.2025	виконано
5.	Підготовка третього розділу кваліфікаційної магістерської роботи	15.10.2025	виконано
6.	Оформлення вступу і висновків	15.11.2025	виконано
7.	Проведення попереднього захисту кваліфікаційної магістерської роботи	21.11.2025	виконано
8.	Подання кваліфікаційної магістерської роботи на кафедру для перевірки тексту на рівень оригінальності та отримання зовнішньої рецензії	22.11.2025	виконано
9.	Підготовка до захисту кваліфікаційної магістерської роботи	24.11.2025	виконано
10.	- оформлення доповіді захисту кваліфікаційної магістерської роботи	30.11.2025	виконано
11.	- оформлення роздаткового матеріалу до захисту кваліфікаційної магістерської роботи	05.12.2025	виконано
12.	Захист кваліфікаційної магістерської роботи	15.12.2025	виконано

Студент Ігор ГЛАДЧУК
(підпис)

Керівник роботи Олександр ЮРЧЕНКО
(підпис)

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної магістерської роботи
студента Київського столичного університету імені Борис
Гладчук Ігоря Миколайовича
на тему: «Економічна оцінка світового ринку продовольч
в умовах глобалізації»
подану на здобуття кваліфікації магістр з економ
за спеціальністю 051 «Економіка»

Загальний обсяг роботи складає 100 сторінок, містить 15
9 рисунків, 79 літературних джерел

Актуальність дослідження світового ринку продовол зумовлена поглибленням процесів глобалізації, що кардинал умови його функціонування та впливають на стійкість продовол світі. У сучасних умовах продовольча безпека стає одним чинників соціально-економічної стабільності держав, а міжнaro ринків, зростання взаємозалежності країн, посилення конкурен швидка зміна кон'юнктури формують нові можливості та учасників ринку.

Глобальні ланцюги постачання продовольства вия чутливість до зовнішніх шоків – пандемій, воєнних конфлікті криз, кліматичних змін, коливань цін на енергоносії. Ц нестабільність цінової динаміки, загострює дисбаланси мі пропозицією, посилює нерівність доступу до продовольства проблему забезпечення стійкості глобального агропродоволь Особливого значення набуває економічна оцінка світ продовольчих товарів, оскільки саме вона дозволяє виявити

кон'юнктури та ризики для продовольчої безпеки.

У світовій економіці відбувається зміщення центрів виробництва та споживання продовольства, трансформація технологічних підходів до аграрного виробництва, активний перехід до інноваційних та екологічно орієнтованих моделей. Зростає вплив транснаціональних корпорацій, уряди країн посилюють регуляторні заходи, а міжнародні організації приділяють все більше уваги оцінці стійкості глобальних продовольчих систем. У таких умовах виникає потреба у комплексному дослідженні економічних параметрів розвитку світового ринку продовольчих товарів, аналізі структурних зрушень, чинників конкурентоспроможності, механізмів ціноутворення та впливу глобальних процесів на національні економіки.

Таким чином, актуальність теми визначається необхідністю формування науково обґрунтованих підходів до оцінювання тенденцій і перспектив розвитку світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації, забезпечення продовольчої безпеки, підвищення ефективності участі держав у міжнародній торгівлі та адаптації національних агропромислових комплексів до глобальних викликів. Дослідження є значущим для формування сучасної економічної політики, стратегічного планування та визначення оптимальних напрямів розвитку продовольчого сектору в умовах нестабільної світової кон'юнктури.

Мета кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розвиток методичних прийомів економічної оцінки світового ринку продовольчих товарів в умовах поглиблення глобалізаційних процесів, з урахуванням структурних трансформацій, міжнародної конкурентної взаємодії та зростання ролі продовольчої безпеки

Об'єкт кваліфікаційної роботи є процеси формування, функціонування та розвитку світового ринку продовольчих товарів у контексті глобалізаційних трансформацій та міжнародної конкурентної взаємодії.

Предметом кваліфікаційної роботи є економічні відносини, механізми ціноутворення, тенденції розвитку та інструменти регулювання світового ринку

продовольчих товарів, а також їхній вплив на національні продовольчі системи в умовах глобалізації.

Використані методи наукового дослідження. У процесі виконання кваліфікаційної роботи магістра застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів економічного аналізу, що забезпечили всебічне вирішення поставлених завдань. Метод теоретичного узагальнення використано для уточнення сутності понять «світовий ринок продовольчих товарів», «глобалізація продовольчих систем», «кон'юнктура ринку». Методи аналізу й синтезу дали змогу дослідити структуру світового продовольчого ринку, визначити взаємозв'язки між його ключовими сегментами (зерновий, м'ясний, молочний, олійний, фруктовো-овочевий, ринок готових продуктів), а також розкрити закономірності їх розвитку. Системно-структурний метод було застосовано для вивчення взаємозалежностей між глобальними, регіональними та національними продовольчими ринками, впливу транснаціональних корпорацій та світових ланцюгів постачання на динаміку ринку. Порівняльно-історичний метод дозволив дослідити етапи формування сучасної моделі світового ринку продовольства, його еволюцію під впливом міжнародної торгівлі, інституційних змін та глобальних криз. Методи індукції та дедукції застосовано для формування узагальнених теоретичних висновків щодо тенденцій розвитку ринку на основі аналізу конкретних економічних процесів та статистичних даних. Статистичний метод забезпечив кількісну оцінку параметрів розвитку світового ринку: динаміку світових цін, обсяги міжнародної торгівлі продовольством, рівень виробництва та споживання, експортно-імпортні пропорції, індекси продовольчої безпеки. SWOT-аналіз проведено для оцінки сильних і слабких сторін участі України у світовому продовольчому ринку, а також для ідентифікації можливостей і загроз її подальшого позиціонування в глобальному середовищі.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в поглибленні теоретичних і методичних засад дослідження продовольчого забезпечення

України, уточненні його економічної сутності, структурних параметрів та чинників формування у контексті глобалізації та воєнних трансформацій. Запропоновано наукові підходи до систематизації закономірностей функціонування національної продовольчої системи, її стійкості, інтегрованості у світові ланцюги постачання та здатності адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх ризиків. Основні наукові результати, що характеризують новизну проведеного дослідження, полягають у розвитку теоретичних положень щодо моделювання продовольчої безпеки, удосконалення аналітичного апарату оцінювання та обґрунтування напрямів підвищення ефективності продовольчого забезпечення держави.

У першому розділі дослідження сформовано теоретичний фундамент для розуміння сутності, механізмів функціонування та структурних характеристик світового ринку продовольчих товарів. Розкрито економічну сутність глобального продовольчого ринку, уточнено визначальні ознаки його функціонування в умовах глобалізації, а також систематизовано ключові фактори, що формують попит, пропозицію та міжнародні торговельні потоки. Проаналізовано особливості конкурентної взаємодії учасників глобального продовольчого ринку, охарактеризовано моделі конкурентної поведінки провідних міжнародних компаній, визначено бар'єри входу, рівень ринкової концентрації та вплив інтеграційних процесів на структуру конкуренції. Представлено систему показників економічної оцінки світового ринку продовольчих товарів, виокремлено індикатори міжнародної аналітики, окреслено їх змістове наповнення та методичні підходи до вимірювання глобальних тенденцій.

Другий розділ присвячено розробленню та застосуванню методичного інструментарію оцінювання сучасних тенденцій функціонування світового ринку продовольчих товарів. Здійснено аналіз динаміки основних ринкових параметрів, включаючи обсяги виробництва, структуру експорту й імпорту, цінові тренди та регіональні диспропорції розвитку ринку. Досліджено кон'юнктуру світового продовольчого ринку та охарактеризовано позиції

вітчизняних компаній у міжнародному конкурентному середовищі; оцінено їх експортні можливості, ринкову спеціалізацію, інтегрованість у глобальні ланцюги вартості та стійкість до зовнішніх шоків. Присвячено визначенню впливу глобалізаційних, цінових, логістичних і технологічних факторів на розвиток світового продовольчого ринку, зокрема дослідженню взаємозв'язків між глобальними ризиками, зміною ринкової структури та поведінковими аспектами учасників ринку.

У третьому розділі представлено стратегічні напрями розвитку світового та національного продовольчих ринків із урахуванням трансформацій глобальної економіки, викликів воєнного часу та довгострокових структурних змін. Досліджено роль України у світовому продовольчому ринку, охарактеризовано динаміку її експортного потенціалу, параметри глобальної інтегрованості, зміни у ринковій спеціалізації, а також вплив воєнних ризиків на формування її зовнішньоторговельних позицій. Визначено перспективи продовольчого забезпечення України, окреслено стратегічні напрями модернізації аграрного сектору, підвищення стійкості логістичних систем, розвитку переробної промисловості та зміцнення внутрішньої продовольчої безпеки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у їхній здатності забезпечити науково обґрунтовану підтримку управлінських рішень у сфері продовольчого забезпечення України в умовах глобальних, воєнних та економічних трансформацій. Запропоновані теоретико-методичні підходи, аналітичні висновки та оцінки можуть бути використані органами державної влади, місцевого самоврядування, аграрними підприємствами, переробними компаніями, логістичними операторами та інституціями продовольчої безпеки для формування ефективної політики, оптимізації виробничо-логістичних процесів і підвищення стійкості національної продовольчої системи. Отримані результати створюють практичну основу для розроблення стратегій розвитку аграрного сектору, удосконалення механізмів управління ресурсами та модернізації інфраструктури з метою зміцнення продовольчої безпеки держави.

Ключові слова: світовий продовольчий ринок; глобалізація; конкуренція; продовольча безпека; аграрний сектор; експорт; кон'юнктура; тенденції розвитку.

Студент

Ігор ГЛАДЧУК

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ СВІТОВОГО РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	
1.1 Економічна сутність функціонування світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації... ..	9
1.2. Особливості конкуренції на світовому ринку продовольчих товарів.....	25
1.3. Показники економічної оцінки світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації... ..	30
Висновки до розділу 1.....	41
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	
2.1. Аналіз тенденцій розвитку світового ринку продовольчих товарів	44
2.2. Аналіз кон'юнктури та діяльності вітчизняних компаній на світовому продовольчому ринку	53
2.3. Вплив факторів на розвиток світового ринку продовольчих товарів	68
Висновки до розділу 2.....	78
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	
3.1. Роль України на світовому ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації... ..	80
3.2. Перспективи продовольчого забезпечення України.....	88
Висновки до розділу 3.....	93
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	99

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність дослідження світового ринку продовольчих товарів зумовлена поглибленням процесів глобалізації, що кардинально змінюють умови його функціонування та впливають на стійкість продовольчих систем у світі. У сучасних умовах продовольча безпека стає одним із ключових чинників соціально-економічної стабільності держав, а міжнародна інтеграція ринків, зростання взаємозалежності країн, посилення конкурентного тиску та швидка зміна кон'юнктури формують нові можливості та ризики для учасників ринку.

Глобальні ланцюги постачання продовольства виявили високу чутливість до зовнішніх шоків – пандемій, воєнних конфліктів, логістичних криз, кліматичних змін, коливань цін на енергоносії. Це спричиняє нестабільність цінової динаміки, загострює дисбаланси між попитом і пропозицією, посилює нерівність доступу до продовольства та актуалізує проблему забезпечення стійкості глобального агропродовольчого сектору. Особливого значення набуває економічна оцінка світового ринку продовольчих товарів, оскільки саме вона дозволяє виявити найважливіші тенденції розвитку, визначити конкурентні позиції країн, оцінити рівень залежності від імпорту, структуру експорту, перспективи ринкової кон'юнктури та ризики для продовольчої безпеки.

У світовій економіці відбувається зміщення центрів виробництва та споживання продовольства, трансформація технологічних підходів до аграрного виробництва, активний перехід до інноваційних та екологічно орієнтованих моделей. Зростає вплив транснаціональних корпорацій, уряди країн посилюють регуляторні заходи, а міжнародні організації приділяють все більше уваги оцінці стійкості глобальних продовольчих систем. У таких умовах виникає потреба у комплексному дослідженні економічних параметрів розвитку світового ринку продовольчих товарів, аналізі структурних зрушень, чинників конкурентоспроможності, механізмів ціноутворення та впливу глобальних процесів на національні економіки.

Таким чином, актуальність теми визначається необхідністю формування науково обґрунтованих підходів до оцінювання тенденцій і перспектив розвитку світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації, забезпечення продовольчої безпеки, підвищення ефективності участі держав у міжнародній торгівлі та адаптації національних агропромислових комплексів до глобальних викликів. Дослідження є значущим для формування сучасної економічної політики, стратегічного планування та визначення оптимальних напрямів розвитку продовольчого сектору в умовах нестабільної світової кон'юнктури.

Серед вітчизняних учених вагомий внесок у дослідження проблематики розвитку продовольчих ринків зробили О.М. Алимов, В.М. Геєць, О.І. Амоша, Т.О. Осташко, І.В. Прокопа, П.Т. Саблук, Н.В. Канцур, Л.Ю. Молдован, М.І. Котік, О.В. Шпичак, А.О. Гайдуцький, Л.М. Худолій, О.В. Боднар та інші. У своїх працях вони розкрили економічну сутність продовольчого ринку, дослідили закономірності його функціонування, чинники формування попиту і пропозиції, механізми цінової рівноваги, вплив зовнішньоекономічних процесів та роль державного регулювання. Значна увага приділяється питанням продовольчої безпеки, конкурентоспроможності аграрного сектору, інтеграції України у світовий агропродовольчий простір та адаптації до глобальних викликів.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та розвиток методичних прийомів економічної оцінки світового ринку продовольчих товарів в умовах поглиблення глобалізаційних процесів, з урахуванням структурних трансформацій, міжнародної конкурентної взаємодії та зростання ролі продовольчої безпеки. Досягнення окресленої мети передбачає вирішення **таких завдань:**

- розкрити теоретичну сутність та економічні закономірності функціонування світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації;
- дослідити особливості конкурентної взаємодії на світовому продовольчому ринку та визначити ключові моделі конкурентної поведінки міжнародних компаній;

- систематизувати та охарактеризувати основні показники економічної оцінки світового ринку продовольчих товарів, що використовуються у міжнародній аналітиці;
- проаналізувати сучасні тенденції розвитку світового ринку продовольчих товарів та визначити головні структурні й динамічні зміни;
- оцінити кон'юнктуру світового продовольчого ринку та проаналізувати діяльність вітчизняних компаній у міжнародному конкурентному середовищі;
- виявити та дослідити вплив ключових факторів глобалізації, технологічних змін, цінових циклів та логістичних ризиків на розвиток світового ринку продовольчих товарів;
- обґрунтувати роль України у системі міжнародної торгівлі продовольчими товарами та визначити стратегічні можливості її позиціонування на глобальному ринку;
- оцінити перспективи продовольчого забезпечення України та сформулювати напрями підвищення ефективності участі держави у світовому продовольчому ринку.

Об'єктом дослідження є процеси формування, функціонування та розвитку світового ринку продовольчих товарів у контексті глобалізаційних трансформацій та міжнародної конкурентної взаємодії.

Предметом дослідження є економічні відносини, механізми ціноутворення, тенденції розвитку та інструменти регулювання світового ринку продовольчих товарів, а також їхній вплив на національні продовольчі системи в умовах глобалізації.

Методи дослідження. У процесі виконання кваліфікаційної роботи магістра застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів економічного аналізу, що забезпечили всебічне вирішення поставлених завдань. Метод теоретичного узагальнення використано для уточнення сутності понять «світовий ринок продовольчих товарів», «глобалізація продовольчих систем», «кон'юнктура ринку». Методи аналізу й синтезу дали змогу дослідити структуру світового продовольчого ринку, визначити взаємозв'язки між його ключовими

сегментами (зерновий, м'ясний, молочний, олійний, фруктов-овочевий, ринок готових продуктів), а також розкрити закономірності їх розвитку. Системно-структурний метод було застосовано для вивчення взаємозалежностей між глобальними, регіональними та національними продовольчими ринками, впливу транснаціональних корпорацій та світових ланцюгів постачання на динаміку ринку. Порівняльно-історичний метод дозволив дослідити етапи формування сучасної моделі світового ринку продовольства, його еволюцію під впливом міжнародної торгівлі, інституційних змін та глобальних криз. Методи індукції та дедукції застосовано для формування узагальнених теоретичних висновків щодо тенденцій розвитку ринку на основі аналізу конкретних економічних процесів та статистичних даних. Статистичний метод забезпечив кількісну оцінку параметрів розвитку світового ринку: динаміку світових цін, обсяги міжнародної торгівлі продовольством, рівень виробництва та споживання, експортно-імпортні пропорції, індекси продовольчої безпеки. SWOT-аналіз проведено для оцінки сильних і слабких сторін участі України у світовому продовольчому ринку, а також для ідентифікації можливостей і загроз її подальшого позиціонування в глобальному середовищі.

Інформаційну базу дослідження становить комплекс нормативно-правових актів, офіційної статистики Держстату та профільних міністерств, аналітичних матеріалів НБУ, міжнародних організацій (FAO, OECD, WFP), а також даних глобальних статистичних платформ. Вона доповнюється результатами галузевих аналітичних оглядів, науковими публікаціями, матеріалами консалтингових компаній та первинними ринковими спостереженнями, що забезпечує достовірність і порівнюваність отриманих оцінок. Сукупність цих джерел формує репрезентативне інформаційне підґрунтя для комплексного аналізу продовольчого забезпечення України в умовах глобалізації та воєнних викликів.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в поглибленні теоретичних і методичних засад дослідження продовольчого забезпечення України, уточненні його економічної сутності, структурних параметрів та

чинників формування у контексті глобалізації та воєнних трансформацій. Запропоновано наукові підходи до систематизації закономірностей функціонування національної продовольчої системи, її стійкості, інтегрованості у світові ланцюги постачання та здатності адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх ризиків. Основні наукові результати, що характеризують новизну проведеного дослідження, полягають у розвитку теоретичних положень щодо моделювання продовольчої безпеки, удосконалення аналітичного апарату оцінювання та обґрунтування напрямів підвищення ефективності продовольчого забезпечення держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає у їхній здатності забезпечити науково обґрунтовану підтримку управлінських рішень у сфері продовольчого забезпечення України в умовах глобальних, воєнних та економічних трансформацій. Запропоновані теоретико-методичні підходи, аналітичні висновки та оцінки можуть бути використані органами державної влади, місцевого самоврядування, аграрними підприємствами, переробними компаніями, логістичними операторами та інституціями продовольчої безпеки для формування ефективної політики, оптимізації виробничо-логістичних процесів і підвищення стійкості національної продовольчої системи. Отримані результати створюють практичну основу для розроблення стратегій розвитку аграрного сектору, удосконалення механізмів управління ресурсами та модернізації інфраструктури з метою зміцнення продовольчої безпеки держави.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювались на Всеукраїнській науково-практичній онлайн конференції «Фінансово-економічний розвиток агломерацій: людський капітал та інституційні вектори сталого розвитку України», яка відбулася 21 травня 2025р. на тему: «Економічна оцінка конкуренція на світовому ринку продовольчих товарів в умовах сталого розвитку національної економіки». URL: https://feu.kubg.edu.ua/images/FEU/Diyalnist/Konferentsiyi_FEU/Zbirnyk_tez_konferentsiyi_21.05.2025.pdf

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота містить 9 рисунків, 15 таблиць. Перелік використаних джерел налічує 80 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ СВІТОВОГО РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1 Економічна сутність функціонування світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації

У сучасних умовах розвитку глобальної економіки світовий ринок продовольчих товарів відіграє стратегічну роль у забезпеченні продовольчої безпеки, формуванні конкурентних переваг держав та регулюванні міжнародних торговельних потоків. Поглиблення взаємозалежності між країнами, посилення інтеграційних процесів, розвиток цифрових технологій у сфері агропродовольчих ланцюгів зумовлюють трансформацію механізмів виробництва, обміну та споживання продовольства. За цих умов формуються нові моделі організації продовольчих систем, зростає вплив глобальних корпорацій на структуру та динаміку ринку, а також посилюється конкуренція між виробниками за доступ до ресурсів, споживачів і логістичних мереж.

Водночас глобалізація супроводжується як підвищенням ефективності виробництва й розширенням асортименту продовольчих товарів, так і поглибленням дисбалансів між багатими та бідними країнами, загостренням екологічних ризиків та зростанням чутливості світових ринків до кризових явищ. Значні коливання цін, зумовлені змінами клімату, геополітичними конфліктами, диспропорціями попиту й пропозиції та спекулятивними операціями на світових товарних біржах, потребують комплексного наукового аналізу. Тому дослідження економічної сутності функціонування світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації є необхідною передумовою для формування ефективної державної аграрної політики, розвитку міжнародного співробітництва та зміцнення продовольчої безпеки.

Світовий ринок продовольчих товарів являє собою складну багаторівневу систему економічних відносин, у межах якої відбуваються процеси міжнародної торгівлі, конкуренції, ціноутворення та формування глобальних ланцюгів

доданої вартості у сфері виробництва продовольства. Його функціонування визначається сукупністю макроекономічних, інституційних, технологічних та соціальних чинників, які впливають на структуру попиту й пропозиції, географічний розподіл виробництва, рівень забезпеченості ресурсами та динаміку цін. У сучасних умовах домінують такі тенденції: концентрація виробництва у провідних аграрних країнах, розвиток транснаціональних корпорацій, зростання ролі інноваційних агротехнологій, розширення логістичних та інформаційних мереж.

До основних економічних закономірностей функціонування світового ринку продовольчих товарів належать:

- закон міжнародного поділу праці, що визначає спеціалізацію країн відповідно до їх природно-кліматичних, ресурсних та технологічних можливостей;
- закон попиту та пропозиції, який проявляється у циклічності цін та чутливості ринку до глобальних шоків;
- закон конкурентної боротьби, який формує ринкові позиції держав і компаній, стимулює інновації та підвищення продуктивності;
- закон вартості, що визначає механізми ціноутворення на продовольчі товари у взаємозв'язку з витратами виробництва та якісними характеристиками продукції;
- закон інтернаціоналізації виробництва, який виявляється у створенні транснаціональних агропродовольчих ланцюгів та інтеграції національних ринків у глобальну систему.

Функціонування світового продовольчого ринку в умовах глобалізації супроводжується також посиленням ролі міжнародних інституцій (FAO, WTO, OECD), збільшенням впливу фінансових інструментів та деривативів на товарних біржах, а також зміною моделей споживання під впливом урбанізації, цифровізації та глобальних соціальних трендів.

Під світовим ринком продовольчих товарів слід розуміти сукупність міжнародних економічних відносин, пов'язаних із виробництвом, обміном, розподілом і споживанням продовольчих продуктів, що функціонують у межах глобальної системи торгівлі. Він охоплює світові та регіональні ринки зернових, олійних, м'яса, молока, овочів, фруктів, готових харчових продуктів та напоїв, які об'єднані спільними правилами конкуренції, ціноутворення та логістики.

Погляди вітчизняних учених на трактування поняття «світовий ринок продовольчих товарів» представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Погляди вітчизняних учених на трактування поняття «світовий ринок продовольчих товарів»

№ з/п	Автор	Дефініція світовий ринок продовольчих товарів
1	2	3
1.	Бочарова Ю.Г.	Розглядає світовий ринок продовольства як важливу підсистему світового господарства, де під впливом глобалізації формуються обсяги виробництва, торгівлі та конкурентне середовище для основних продовольчих товарів. Акцент робиться на конкуренції, структурі експортерів/імпортерів та факторній зумовленості кон'юнктури.
2.	Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І.	Світовий ринок продовольства трактується як інтегрований результат історичної та інституційної еволюції глобальної агропродовольчої системи, де взаємодіють виробники, переробники, трейдери та споживачі. Автори підкреслюють його зв'язок із глобальною продовольчою безпекою, лібералізацією торгівлі та транснаціоналізацією АПК.
3.	Зоїдзе К.І., Дзяд О.В.	Світовий продовольчий ринок подається як глобальна система виробництва, споживання, запасів і торгівлі продовольством, чутлива до інтеграційних процесів та цінових коливань. Автори наголошують на нестабільності кон'юнктури та ролі основних експортерів/імпортерів у формуванні світових трендів.
4.	Федосєєва Г.С.	Виділяє три типи світових ринків, пов'язаних із агропродукцією: світовий ринок продовольства, світовий сільськогосподарський ринок, світовий ринок сільськогосподарської продукції. Світовий ринок продовольства фактично інтерпретується як частина глобальних обмінних процесів, орієнтована на кінцеве продовольче споживання, на відміну від ринку сировини.

Продовження табл. 1.1

1	2	3
---	---	---

5.	Побоченко Л.М., Циганков Е.В.	Автори аналізують світовий продовольчий ринок як глобальну арену реалізації експортного потенціалу аграрних країн, де перетинаються інтереси виробників, споживачів і міжнародних організацій (ФАО). Світовий ринок продовольства описується через поєднання демографічних, ресурсних та інституційних факторів, що формують його кон'юнктуру.
6.	Носач Л.Л.	Визначає світовий ринок продовольства як сферу міжнародних економічних відносин, що характеризується певною суб'єктною (учасники торгівлі) та об'єктною (асортимент продовольчих товарів) структурою. Підкреслюється роль цього ринку у <u>перерозподілі продовольчих ресурсів між країнами</u> .
7.	Олійник О.М.	Автор підкреслює, що світовий ринок продовольчих товарів відіграє ключову роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Наголос робиться на тому, що формування попиту й пропозиції залежить від сукупності економічних, політичних, демографічних та кліматичних чинників, які визначають поточну кон'юнктуру та цінову динаміку.

Світовий ринок продовольчих товарів має низку ключових рис, серед яких: глобальність охоплення та взаємозалежність країн; чутливість до зовнішніх шоків і змін кон'юнктури; виражена циклічність попиту, пропозиції та цін; зростаюча роль транснаціональних корпорацій у формуванні світових потоків продовольства; інтернаціоналізація виробництва через включення різних країн у ланцюги доданої вартості; нерівномірність розподілу продовольчих ресурсів у світі; підвищена залежність від глобальних логістичних систем; посилення впливу міжнародних інституцій і торговельних домовленостей; екологізація вимог до виробництва та безпечності харчових продуктів; технологічний прогрес, який визначає конкурентоспроможність виробників і країн.

Разом із тим поняття «світовий ринок продовольства» та «світова продовольча система» суттєво відрізняються за змістом. Світовий ринок продовольства охоплює сферу міжнародного товарообміну продовольчими товарами, де формуються попит, пропозиція, конкуренція, ціни та торговельні потоки. Це економічно зорієнтована категорія, що відображає взаємодію продавців і покупців на глобальному рівні. Натомість світова продовольча система є ширшим комплексом, що охоплює всі стадії руху продовольства — від виробництва сільськогосподарської сировини до її споживання, включно з переробкою, транспортуванням, стандартизацією, безпечністю, доступністю,

регулюванням і продовольчою безпекою. Якщо ринок акцентує увагу на торговельних і цінових механізмах, то система охоплює соціальні, екологічні, технологічні та інституційні аспекти забезпечення населення харчовими продуктами. Світовий ринок є лише елементом глобальної продовольчої системи, а система виступає середовищем функціонування ринку.

У межах кваліфікаційної роботи магістра доцільним є таке авторське визначення: світовий ринок продовольчих товарів – це глобальна, динамічна і багаторівнева система міжнародних економічних відносин, у межах якої здійснюється виробництво та обіг продовольства, що формуються під впливом світових тенденцій попиту й пропозиції, технологічних інновацій, інтеграції агропродовольчих ланцюгів та міжнародного регулювання, забезпечуючи перерозподіл продовольчих ресурсів відповідно до потреб і продовольчої безпеки країн.

Проаналізувавши різні наукові підходи до трактування сутності розвитку, можна дійти висновку, що поняття розвитку продовольчого ринку доцільно розглядати через вісім ключових складових, відображених на рис. 1.1.

Стисло характеризуючи кожную зі складових поняття розвитку продовольчого ринку, варто зазначити, що даний процес охоплює як кількісні, так і якісні зміни, які зумовлюють покращення або погіршення параметрів його функціонування. Розвиток має виразний процесний характер, оскільки розгортається у часовому та просторовому вимірах. Йому притаманна довготривалість, що визначається значними періодами еволюційних змін та часовими лагами між імпульсом розвитку та фактичними результатами трансформацій.

Водночас тривалість розвитку не означає його безперервності чи постійності, адже у будь-який момент може спостерігатися відсутність динаміки або призупинення трансформаційних процесів. За своєю природою розвиток продовольчого ринку є комплексом взаємопов'язаних процесів, які у сукупності формують зміну його потенціалу: його зростання у разі прогресивного напряму трансформацій або зниження – при регресивному розвитку. Крім того, розвиток

виступає формою адаптації ринку до змін зовнішнього середовища, реагуючи на економічні, соціальні, технологічні та інституційні чинники.

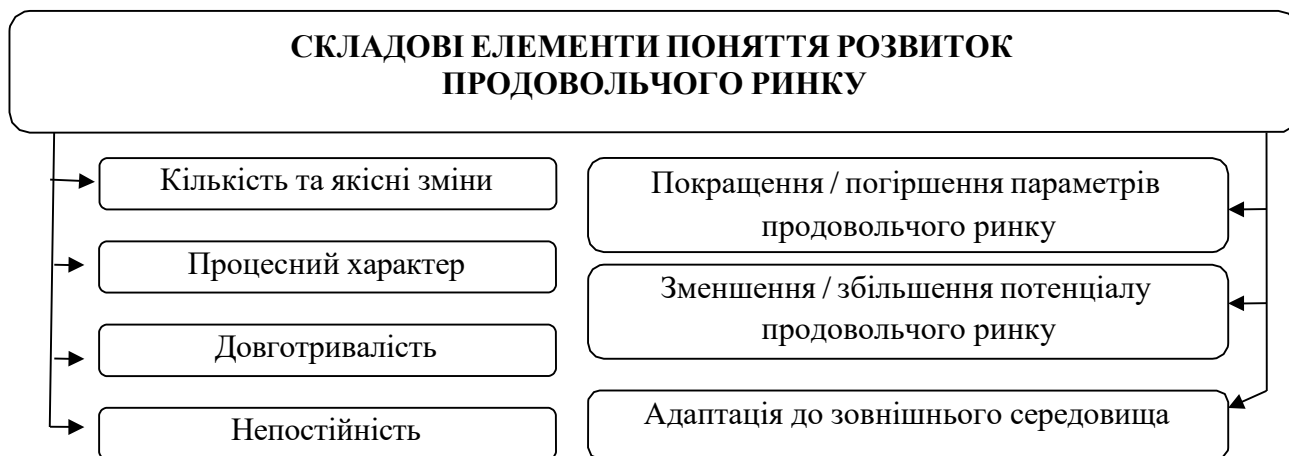

Рис.1.1. Складові елементи продовольчого ринку

Джерело:

З огляду на це, під розвитком продовольчого ринку доцільно розуміти довготривалу, нерівномірну сукупність процесів кількісних і якісних змін, що відбуваються у просторі та часі та зумовлюють покращення або погіршення ключових параметрів його функціонування, а також зростання чи зниження ринкового потенціалу в умовах адаптації до трансформацій зовнішнього середовища.

У вітчизняній та зарубіжній літературі подано різноманітні класифікації продовольчих ринків (табл. 1.2).

До них доцільно додати авторський підхід – за критерієм цінової доступності продукції для кінцевих споживачів. Відповідно до нього продовольчі ринки поділяються на: ринки соціального продовольства (продукти, що входять до мінімального споживчого кошика); ринки продовольчих товарів середньої цінової категорії (продукція для споживачів із середнім рівнем доходів); ринки елітної продукції (екзотичні та високовартісні товари).

Таблиця 1.2

Класифікація світового ринку продовольчих товарів

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види продовольчого ринку
1	2	3

1.	Територія функціонування	світовий; зональний; спільний ринок міжнародних утворень; національний; регіональний; місцевий
2.	Час діяльності	постійно діючі та сезонні; ранкові та вечірні
3.	Спрямування продовольчих ресурсів	ринки безпосередньо для харчування; ринки для виробництва інших видів продовольства; ринки для забезпечення нехарчових потреб
4.	Види сировини	ринок продуктів рослинного походження; ринок продуктів тваринного походження; ринок рибопродукції і продуктів моря; ринок продуктів з дикорослої сировини
5.	Рівень технологічної обробки вихідної сировини	ринки консервованих продуктів; ринки хлібобулочних виробів; ринки сушених, в'ялених, мочених продуктів
6.	Види продуктів	ринок овочів, фруктів, баштанних тощо; ринок м'яса і м'ясопродуктів; ринок молока і молокопродуктів; ринок дикорослої продукції; ринок жирів; ринок риби, рибопродукції і продуктів моря; ринок цукру; ринок зернових і зернобобових продуктів; ринок кондитерських виробів; ринок хлібобулочних виробів тощо
7.	Термін зберігання і реалізації товарів	ринки товарів тривалого зберігання; ринки швидкопсувних товарів
8.	Форма організації обміну	великооптові; середньооптові; дрібнооптові; оптово-роздрібні; роздрібні

Джерело:

За типом кінцевого споживача продовольчі ринки доцільно класифікувати на: ринки продукції масового споживання; ринки одиничного споживання (наприклад, трюфелі, плавники акул тощо); ринки продуктів дитячого харчування; ринки лікувальних та лікувально-профілактичних продовольчих товарів.

Функціонування продовольчого ринку ґрунтується на загальних принципах ринкової економіки – свободі підприємництва, орієнтації на споживача, свободі вибору, конкуренції та приватній власності. Водночас він має низку специфічних рис, що відрізняють його від інших сегментів ринкового середовища. До таких особливостей належить сезонність виробництва й споживання сировини для виготовлення продовольчих товарів.

Пропозиція продовольчих товарів значною мірою формується під впливом ґрунтово-кліматичних умов, що безпосередньо визначають обсяги виробництва сільськогосподарської сировини та стабільність постачання. Функціонування продовольчого ринку передбачає складний і взаємозалежний зв'язок з усіма провідними секторами економіки: його стан детермінується ситуацією на ринку праці, земельних ресурсів, інвестиційних товарів, фінансових інструментів та інституцій, що забезпечують роботу ринкової інфраструктури. Крім того, постійна наявність попиту на продукти харчування, зумовлена фізіологічними потребами населення, визначає безперервність процесів виробництва, переміщення та реалізації продовольства.

Особливу специфіку продовольчому ринку надають властивості самих товарів, які здебільшого не зберігають своїх якісних характеристик упродовж тривалого часу. Це потребує швидкої, інколи негайної реалізації продукції, що супроводжується ризиками зростання втрат, зниження прибутковості та підвищенням вимог до організації логістичних процесів. До цього додається одночасне поєднання високої взаємозамінності окремих видів продовольства з низькою еластичністю попиту за доходом, а також залежність виробничих обсягів не лише від платоспроможності кінцевого споживача, а й від нормативів фізіологічного споживання, обмеженості земельних ресурсів та природних факторів.

Продовольчий ринок у певному сенсі можна розглядати як індикатор ефективності функціонування аграрного сектору та переробної промисловості, адже він відображає інтегрований результат їхньої діяльності. Періодично на ньому виникають ситуації, що мають парадоксальний характер: за умов

підвищеної врожайності доходи виробників можуть скорочуватися внаслідок низької еластичності попиту, тоді як несприятливі погодні умови іноді спричиняють зростання цін та відповідно підвищення доходів. У структурі аграрного виробництва водночас існує поєднання спеціалізації та диверсифікації: орієнтація на широкий спектр продукції створює низку технологічних і збутових труднощів, проте дозволяє мінімізувати ризики значних втрат, оскільки спад виробництва в одній сфері може компенсуватися доходами в іншій.

Важливою характеристикою є концентрація основної частини споживачів аграрної продукції у містах, що об'єктивно формує необхідність залучення різних груп посередників. Присутність посередницьких структур, які орієнтуються на отримання додаткової вигоди, зменшує дохідність виробників і збільшує кінцеву ціну продукції. У разі слабо розвинених механізмів організації збуту посередники отримують можливість контролювати канали товароруху, що негативно відбивається на фінансовому становищі товаровиробників та гальмує становлення цивілізованого продовольчого ринку.

За своїми властивостями продовольчий ринок наближається до моделі досконалої конкуренції: численні продавці конкурують між собою, реалізуючи однорідну продукцію, покупці мають достатній доступ до інформації про ціни, а ринкових бар'єрів для входу або виходу майже не існує. Разом із тим цей ринок виступає складовою частиною соціально-економічної системи, зберігаючи власні закономірності й механізми функціонування.

Структурно-функціональна характеристика продовольчого ринку відображає специфіку його організації як системи, у якій взаємодіють численні елементи зі своїми ролями, зв'язками та формами розвитку. У наукових дослідженнях структура цього ринку зазвичай аналізується через функціональний, продуктовий та територіальний підходи, що дозволяє комплексно оцінити його організаційну побудову та особливості функціонування.

Функціональний підхід до визначення структури продовольчого ринку ґрунтується на аналізі сукупності галузей та видів діяльності, які забезпечують виконання основних завдань у межах ринкової системи. До таких завдань належать формування ресурсної бази, виробництво сільськогосподарської сировини, її подальше перероблення, зберігання та транспортування, тобто весь комплекс процесів, що забезпечує рух продовольства від первинного виробника до кінцевого споживача. У цьому контексті функціональна структура відображає взаємодію продовольчого ринку з трьома основними сферами агропромислового комплексу, а також із виробничою та ринковою інфраструктурами, які створюють організаційно-економічні умови для його ефективного функціонування. Структура продовольчого ринку з позицій функціонального підходу подано в табл. 1.3.

Подана таблиця узагальнює структуру продовольчого ринку з позиції функціонального підходу, що дає змогу комплексно оцінити взаємодію основних елементів агропродовольчої системи. Структуризація ринку за функціональною ознакою передбачає аналіз усіх ланок продовольчого ланцюга – від формування ресурсної бази до кінцевого споживання – із визначенням їхньої ролі та взаємозалежності.

Провідне місце в структурі займають сфери агропромислового комплексу (АПК), які забезпечують послідовність виробничо-технологічних процесів. Підприємства першої сфери формують матеріально-технічне та інтелектуальне підґрунтя для виробництва продовольства, включаючи машинобудівні, хімічні, науково-дослідні та фінансово-кредитні установи.

Таблиця 1.3

Структура продовольчого ринку з позиції функціонального підходу

Елемент структури	Зміст / складові	Характеристика
1	2	3
Сфери АПК	Підприємства I сфери: – машинобудівні заводи; – хімічні підприємства;	Об'єднують повний цикл виробництва та руху продовольства: створення

	– заводи спеціальної техніки; – спеціалізовані банки; – науково-дослідні установи. Підприємства II сфери: – сільськогосподарські підприємства; – агрофірми; – фермерські господарства; – підсобні сільськогосподарські підприємства; – господарства населення. Підприємства III сфери: – переробні підприємства; – оптові ринки і компанії; – роздрібна торгівля; – маркетингові послуги	ресурсної бази (I сфера), первинне виробництво (II сфера) та перероблення й збут (III сфера). Формують основу функціонування продовольчого ринку.
Виробнича інфраструктура	– овочесховища; – елеватори; – рефрижераторний парк; – спеціалізовані послуги	Забезпечує матеріально-технічні умови зберігання, охолодження, підготовки та логістичного переміщення продовольчих товарів на всіх етапах продовольчого ланцюга.
Ринкова інфраструктура	– склади переробних і торговельних підприємств; – біржі; – транспортні підприємства; – рекламні агентства	Забезпечує організацію торговельних операцій, формування цін, просування продукції, транспортне обслуговування та інформаційно-комунікаційну підтримку ринку.
Продовольчий ринок	Взаємодіє з усіма сферами АПК та інфраструктурами, забезпечує рух продовольства від виробника до кінцевого споживача	Центральна ланка системи, що координує виробництво, обіг, розподіл і споживання продовольства; акумулює результати діяльності всіх учасників ринку.
Кінцеві споживачі	Домогосподарства, інституційні споживачі, організації соціальної сфери	Формують кінцевий попит на продовольство; їхні потреби визначають структуру виробництва, асортимент товарів і тенденції розвитку ринку.

Джерело:

Друга сфера охоплює безпосередніх виробників сільськогосподарської сировини – агрофірми, фермерські господарства та домогосподарства населення, які забезпечують базовий обсяг пропозиції на продовольчому ринку. Третя сфера АПК представлена переробними підприємствами та торговельними

структурами, що здійснюють трансформацію сировини у готову продукцію та організовують її товарний рух.

Виробнича інфраструктура забезпечує технологічні умови функціонування ринку – зберігання, охолодження, транспортування та попередню підготовку продукції. Її ефективність визначає безпечність, якість і збереження продовольства на всіх етапах руху від виробника до споживача. Ринкова інфраструктура формує організаційно-економічні механізми обігу товарів, включаючи діяльність бірж, торговельно-складських комплексів, транспортних підприємств та рекламно-інформаційних агентств, що сприяють формуванню цін, просуванню товарів і забезпеченню ринкової рівноваги.

Центральним елементом системи є продовольчий ринок, який інтегрує діяльність усіх учасників, забезпечує координацію виробничих і збутових процесів та визначає напрями розвитку АПК на основі попиту кінцевих споживачів. Саме кінцеві споживачі формують обсяг і структуру ринкової потреби, впливаючи на асортимент, цінові пропорції та стратегічні орієнтири виробників.

Функціональний підхід до структурування продовольчого ринку дозволяє розкрити його як складну, багаторівневу систему, у якій тісно переплітаються виробничі, інфраструктурні та споживчі елементи. Це забезпечує комплексне розуміння закономірностей функціонування ринку та визначає підґрунтя для формування ефективної політики його розвитку.

Згідно з продуктовим підходом продовольчий ринок уявляється як система взаємопов'язаних підринків, кожен з яких спеціалізується на реалізації певних груп продовольчих товарів кінцевим споживачам. Структура продовольчого ринку відповідно до продуктового підходу представлено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Структура продовольчого ринку відповідно до продуктового підходу

Елемент структури	Сегменти (види ринків)	Коротка характеристика
1	2	3
1. Продукти тваринного	Ринок молока і молочних продуктів	Характеризуються високими вимогами до якості, безпечності,

походження та швидкопсувні товари	Ринок м'ясопродуктів Ринок снєків	умов зберігання та транспортування. Попит стабільний і слабоеластичний.
2. Рослинна продукція та натуральні товари	Ринок заморожених і тепличних плодів та овочів Ринок екологічно чистих товарів	Пов'язаний із сезонністю виробництва, залежністю від природних умов та специфікою технологій заморожування і зберігання.
3. Базові продовольчі товари масового споживання	Ринок кондитерських виробів Ринок зерна і продуктів його переробки Ринок плодів, овочів і грибів	Сегменти з високим рівнем масового споживання; формують основу продовольчого забезпечення населення.
4. Спеціалізовані ринки	Ринок виноградних вин Ринок харчових жирів	Орієнтовані на продукцію з визначеними стандартами якості та технологічними регламентами.
5. Товари для окремих категорій споживачів	Ринок продуктів дитячого харчування Ринок харчових та біологічно активних добавок	Відзначаються жорстким державним контролем, підвищеними вимогами до безпеки, складу, маркування.
6. Напої	Ринок слабоалкогольних напоїв	Має регуляторні обмеження, пов'язані з вимогами до якості, віковою категоризацією споживачів та акцизною політикою.

Джерело:

Представлена табл. 1.4 відображає структуру продовольчого ринку, сформовану на основі продуктового підходу, який ґрунтується на виокремленні окремих ринків продовольчих товарів залежно від їхнього призначення, технологічних особливостей та специфіки споживання. Такий підхід дозволяє системно розглядати продовольчий ринок як сукупність взаємопов'язаних підринків, кожен з яких має власні закономірності розвитку, рівень конкуренції, вимоги до якості та механізми регулювання.

Першу групу становлять ринки продукції тваринного походження та швидкопсувних товарів. Їхня особливість полягає у високій залежності від стандартів безпеки та умов зберігання, що зумовлює специфічні логістичні вимоги та відносно низьку еластичність попиту. Ці сегменти забезпечують базові потреби населення та формують значну частку загального товарообігу продовольства.

До другої групи віднесено ринки рослинної і натуральної продукції, які вирізняються сезонністю, залежністю від природно-кліматичних умов та варіативністю показників пропозиції. Розвиток цих ринків тісно пов'язаний із можливостями застосування сучасних технологій зберігання, заморожування, вирощування у закритому ґрунті та підтримання екологічних стандартів.

Третя група охоплює сегменти масового споживання – ринки кондитерських виробів, зерна і продуктів його перероблення, а також ринок плодів, овочів і грибів. Ці ринки характеризуються значною стабільністю попиту, широкою номенклатурою продукції та вагомим впливом на продовольчу безпеку країни. Саме вони визначають рівень доступності продовольства та структуру харчування населення.

Окремо виділяються спеціалізовані підринки, такі як ринок виноградних вин та ринок харчових жирів, які характеризуються високими вимогами до технологічних параметрів, сертифікації та стандартизації. Їхня динаміка залежить від особливостей виробничих процесів, державної політики та споживчих уподобань.

Наступну групу формують ринки продукції, орієнтованої на конкретні категорії споживачів, зокрема ринок дитячого харчування та ринок харчових і біологічно активних добавок. Ці сегменти мають жорсткі регуляторні обмеження та особливо високі вимоги до якості, безпечності та маркування продукції, що зумовлює їхню специфічну структуру та механізми контролю.

До останньої групи відноситься ринок слабоалкогольних напоїв, функціонування якого визначається поєднанням ринкових закономірностей та державної регуляторної політики, пов'язаної з акцизним оподаткуванням, віковими обмеженнями та вимогами до маркування.

У центрі всієї системи знаходиться продовольчий ринок як інтегративний елемент, що забезпечує взаємодію між зазначеними підринками, формує загальну ринкову рівновагу та забезпечує задоволення попиту кінцевих споживачів. Саме така структуризація відповідно до продуктового підходу дозволяє розглядати продовольчий ринок не як однорідну систему, а як

багаторівневий комплекс зі специфічними функціями, внутрішніми зв'язками та роллю кожного сегмента у формуванні національної продовольчої політики.

Структура національного продовольчого ринку може інтерпретуватися як система, що формується на основі сукупності регіональних ринків, кожен з яких відображає територіальну специфіку виробництва, переробки та реалізації продовольчих товарів.

Відповідно до наукових підходів, у тому числі позиції Т. В. Гомелько, національний продовольчий ринок доцільно розглядати як багатокomпонентну систему, у межах якої умовно виокремлюються чотири взаємопов'язані сфери.

Перша з них охоплює виробничий блок, що включає широке коло суб'єктів, зокрема сільськогосподарські підприємства, переробні компанії, транспортні структури, фінансово-кредитні установи, а також лізингові й страхові організації, які забезпечують ресурсне та технологічне підґрунтя виробничого процесу.

Друга сфера пов'язана зі збутом та торговельною діяльністю, де функціонують оптові та роздрібні торговельні підприємства, логістичні структури та фінансові установи, що забезпечують організацію товароруку і доступ продукції до споживача.

Третя сфера охоплює систему зовнішніх економічних зв'язків, у межах яких здійснюються експортно-імпортні операції з продовольчими товарами; саме тут формуються потоки міжнародної торгівлі, що впливають на конкурентні позиції національного ринку.

Четверта сфера представлена механізмами державного регулювання, які за допомогою економічних, соціальних і адміністративних інструментів спрямовують розвиток ринку та визначають умови функціонування інших його елементів.

Організаційна структура продовольчого ринку охоплює галузі та види діяльності, що формують повний ланцюг руху продовольства: від виробництва сировини до її перероблення та реалізації готової продукції. Такий підхід ґрунтується на розумінні ринку як системи технологічно взаємопов'язаних

процесів, що забезпечують безперервність продовольчого забезпечення населення.

У науковій літературі представлено різні моделі структуризації продовольчого ринку, зокрема підхід Л. В. Страшинської, яка пропонує виділяти три ключові галузеві блоки.

Перший блок охоплює сільське господарство (крім виробництва непродовольчої сировини) та інші види діяльності, спрямовані на формування продовольчих ресурсів, серед яких рибне господарство, виробництво мінеральних вод і соляна промисловість.

Другий блок включає харчову промисловість та інфраструктурні елементи, що забезпечують її функціонування, зокрема транспортне обслуговування, холодильні та складські потужності, технічний і консультативний супровід виробництва.

Третім блоком виступає торгівля продовольчими товарами, яка забезпечує розподіл і доведення продукції до кінцевого споживача, формує інформаційний і ціновий простір ринку та відображає кінцеву реалізацію виробничого потенціалу галузей продовольчої системи.

Узагальнення цих підходів дозволяє розглядати продовольчий ринок як складну багатoelementну систему, у межах якої поєднуються виробничі, переробні, логістичні, торговельні та регуляторні механізми, що забезпечують його стійке функціонування та здатність адаптуватися до економічних і зовнішньополітичних викликів.

1.2. Особливості конкуренції на світовому ринку продовольчих товарів

Вимірювання конкурентоспроможності сільського господарства є багатоаспектним завданням, що зумовлено складністю трактування самої категорії «конкурентоспроможність», високим рівнем невизначеності функціонування аграрного сектору та багатовимірністю зовнішнього

середовища, у якому він розвивається. Міжнародний ринок агропродовольчих товарів характеризується високим рівнем складності, а конкурентні позиції країн та окремих видів продукції визначаються ефективністю виробничих процесів, якістю логістичного забезпечення, станом транспортної інфраструктури, впливом макроекономічної кон'юнктури, маркетингових чинників та специфікою державної політики підтримки аграрного сектору [5].

Рівень конкурентоспроможності світового ринку продовольчих товарів формується під впливом сукупності зовнішніх і внутрішніх факторів, детальний аналіз яких наведено на рис. 1.1.

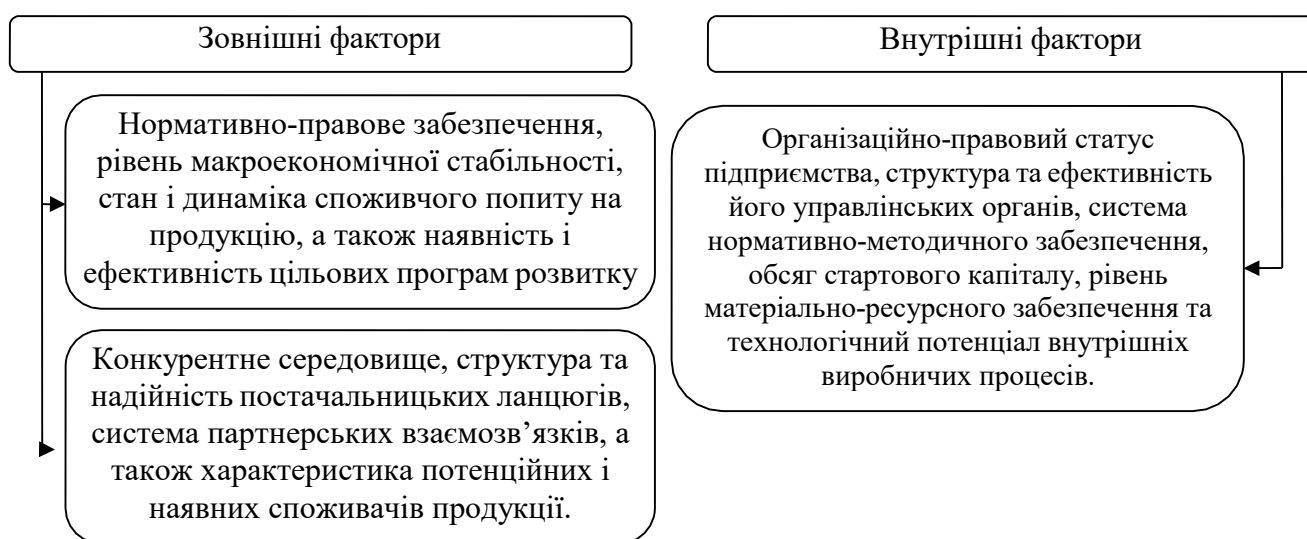

Рис. 1.1. Фактори, які впливають на конкурентоздатність світового ринку продовольчих товарів

Джерело: складено на основі [6]

До ендогенних динамічних чинників належать ті, що реагують на зміни оперативно та можуть бути скориговані за короткий проміжок часу. Натомість «жорсткі» чинники вимагають тривалішого періоду для адаптації та структурних змін.

У межах дослідження порівняльних переваг Джамбор і Бабу оцінили виявлені порівняльні переваги (RCA) для всіх країн та групи аграрних продуктів за 1991–2014 рр. [7]. На основі середніх значень індексів за тривалий часовий період вони встановили, що найвищою конкурентоспроможністю

характеризуються Нідерланди, Іспанія та Данія, тоді як Монтсеррат, Бруней та Острови Кука демонструють найбільш несприятливі порівняльні позиції.

У дослідженні С. Бойнека та Ферто, присвяченому аналізу нормалізованого індексу виявлених порівняльних переваг (NRCA) у країнах ЄС-27 у 2000–2011 рр., було виявлено, що попри переважання позитивних значень індексу для більшості агропродовольчих товарів, значна їх частка має короткостроковий характер конкурентних переваг [8]. Це свідчить про динамічність ринкових позицій та обмеженість часової стійкості переваг.

Дослідження світової торгівлі спеціями на основі індексу Баласса (RCA) за 1991–2015 рр. підтвердило домінування Гватемали, Шрі-Ланки та Індії як найбільш конкурентоспроможних виробників, тоді як Німеччина та Нідерланди, попри значні обсяги експорту, займають відносно слабкі позиції у світовій конкурентній структурі відповідного сегменту.

Аналогічні підходи застосували Галле та його колеги для оцінювання конкурентоспроможності експорту бразильської курятини у 2009–2016 рр. [9]. Розраховані індекси RCA та SRCA показали наявність сталих порівняльних переваг сектора, незважаючи на певне зниження показників у окремі роки. Лобжанідзе, використовуючи індекси RCA та RTA, довів конкурентоспроможність грузинського ринку мінеральних вод, встановивши позитивний зв'язок між динамікою експорту та рівнем виявлених переваг [10].

Попри стратегічну важливість агропродовольчого сектора для забезпечення економічного зростання та сталого розвитку, масштабні дослідження його конкурентоспроможності все ще залишаються фрагментарними, особливо щодо країн із нижчим рівнем розвитку. Окрім того, наукові результати свідчать про постійну мінливість глобальної конкурентної структури, що зумовлює необхідність регулярної переоцінки методичних підходів та формування адаптивних моделей оцінювання конкурентоспроможності продовольчого ринку.

Аналіз обсягів виробництва агропродовольчої продукції доцільно здійснювати із застосуванням показників динаміки – абсолютних приростів,

темпів зростання та темпів приросту. Вони дозволяють оцінити стан аграрного сектора, ідентифікувати тенденції розвитку окремих галузей, своєчасно виявляти спад виробництва та визначати причини структурних або кон'юнктурних змін, що є основою для формування стратегічних заходів щодо нарощування обсягів продовольчої продукції.

Оцінювання обсягів реалізації продовольчих товарів здійснюється за сукупністю показників, що відображають рівень розвитку торгівлі, широту асортименту, ринкову кон'юнктуру та рівень самозабезпечення населення продуктами харчування у межах окремих територій. Поточна ситуація свідчить про зростання попиту населення на продукцію національних виробників, однак доступ аграрних підприємств до торговельних мереж істотно ускладнений через високі витрати на оренду торгових площ та жорсткі вимоги щодо входження до мережеских магазинів.

Попри наявні бар'єри, в Україні активно формуються альтернативні канали збуту, зокрема спеціалізовані сільськогосподарські ярмарки та ринки, орієнтовані на місцевих виробників. Їхніми ключовими перевагами є нижча вартість оренди торгових місць, доступність для малих і середніх підприємств та цінова привабливість для споживачів: ціни на такі товари в середньому на 30% нижчі, ніж у мережевому роздрібі. Для виробників ці ринки виступають важливим джерелом оперативних оборотних коштів, сприяючи нарощуванню обсягів виробництва та стабілізації їх фінансового стану.

Конкуренція на світовому ринку агропродовольчої продукції формується під впливом технологічної модернізації, ресурсної забезпеченості, кліматичних умов, державної підтримки та логістичної інфраструктури. Провідні позиції утримують країни з високою продуктивністю аграрного виробництва, розвиненою системою переробки та стабільними експортними каналами. Домінування США, країн ЄС, Бразилії, Аргентини та Австралії пояснюється застосуванням інноваційних технологій, масштабністю агропромислових підприємств, державним субсидіюванням фермерів та активною експортною політикою. У цьому сегменті посилюється конкуренція за ринки збуту зернових,

олійних культур, м'яса та молочної продукції. Поряд з цим, відбувається зміна структури попиту: зростає частка органічної продукції, продуктів із високим ступенем переробки та товарів із підвищеною харчовою цінністю. Це змушує виробників посилювати технологічні й маркетингові конкурентні стратегії. Водночас уразливість глобальних агроланцюгів, спричинена кліматичними змінами, геополітичними конфліктами та логістичними обмеженнями, створює додаткові виклики та стимулює конкуренцію між країнами-експортерами.

Світовий ринок машинобудівної продукції характеризується інтенсивною конкуренцією, високим рівнем капіталоємності та значною залежністю від інноваційних технологій. Основними центрами конкурентного впливу є США, Німеччина, Японія, Південна Корея та Китай. Конкурентоспроможність у цій сфері визначається такими чинниками: інноваційність виробництва та рівень автоматизації, включаючи робототехніку та цифрові технології; якість та технологічна складність продукції; надійність постачальницьких ланцюгів; експортна орієнтація та участь у глобальних виробничих мережах. У сегменті важкого та транспортного машинобудування провідні позиції утримують країни ЄС, США та Китай, тоді як у високоточному машинобудуванні (електроніка, приладобудування, виробництво компонентів для енергетики та авіабудування) вагомими гравцями залишаються Японія, Південна Корея та Швейцарія. Конкуренція посилюється внаслідок технологічного прориву у сфері штучного інтелекту, «зелених» технологій та електромобільності, що формує нові сегменти ринку та вимагає від компаній стратегічної гнучкості.

Конкуренція на світовому ринку озброєнь має специфічний характер, оскільки значною мірою визначається геополітикою, міжнародним регулюванням та оборонними стратегіями держав. Ринок характеризується високою концентрацією: приблизно 80% експорту контролюють США, Росія, Франція, Велика Британія та Китай.

Основними напрямками конкурентної боротьби є: інноваційність військових технологій (високоточні системи, безпілотники, протиракетна

оборона, кібербезпека); якість та надійність озброєння; повний життєвий цикл продукції (виробництво – модернізація – обслуговування); геополітичні альянси та дипломатичні угоди; доступ до замкнених ринків із високими вимогами безпеки.

Сучасні виклики (збройні конфлікти, тероризм, мілітаризація космосу, зростання ролі безпілотних технологій) сприяють перерозподілу конкурентних позицій та активізують розвиток нових гравців. Зокрема, Туреччина, Ізраїль і Південна Корея суттєво розширюють присутність на ринку завдяки розвитку безпілотних систем, авіаційних технологій та ракетного озброєння. Оборонна галузь значною мірою залежить від технологічних інновацій, і саме рівень науково-технічного потенціалу, інвестиції у R&D та інтеграція з цивільним сектором визначають можливості країни конкурувати на глобальному ринку озброєнь.

Отже, конкурентоспроможність на світових ринках агропродовольчої, машинобудівної та оборонної продукції набуває дедалі складнішого й багатовимірного характеру. Її визначають технологічні можливості, інноваційний потенціал, рівень державної підтримки, стійкість логістичних ланцюгів та здатність реагувати на глобальні кризи. Дослідження показують, що у всіх трьох секторах формується нова модель конкуренції, у центрі якої — інноваційність, стратегічна гнучкість, цифровізація та інтеграція у глобальні виробничі мережі. Саме поєднання цих факторів визначає здатність держав і підприємств утримувати й нарощувати конкурентні позиції в умовах динамічних геоекономічних змін.

1.3. Показники економічної оцінки світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації

У сучасних умовах глобалізації світовий ринок продовольчих товарів зазнає суттєвих трансформацій, спричинених зміною структури міжнародної торгівлі, зростанням взаємозалежності країн, посиленням впливу глобальних ланцюгів постачання та появою нових викликів, серед яких продовольча безпека, логістичні кризи, кліматичні ризики та геополітичні конфлікти. У цих умовах

об'єктивна оцінка ринкової кон'юнктури на основі комплексної системи економічних показників набуває особливої ваги, оскільки дозволяє визначити рівень конкурентоспроможності продовольчої продукції, виявити тенденції розвитку та оцінити стійкість продовольчих систем різних країн. Висока мінливість попиту, нерівномірність розподілу виробничих ресурсів і формування нових глобальних центрів продовольчого виробництва актуалізують потребу у застосуванні сучасних аналітичних інструментів для оцінювання ефективності функціонування світового ринку.

Значущість питання визначення показників економічної оцінки світового продовольчого ринку зумовлена тим, що вони слугують основою для стратегічного планування, формування торговельної політики та ухвалення управлінських рішень на національному й міжнародному рівнях. Показники виробництва, експорту, імпорту, індекси конкурентних переваг, рівень самозабезпечення та динаміка цін дозволяють не лише комплексно проаналізувати стан ринку, але й оцінити його уразливість до зовнішніх шоків, а також визначити потенціал країн у нарощуванні експорту продовольчої продукції. Отже, дослідження системи економічних показників оцінки світового ринку продовольчих товарів є необхідною умовою для розуміння закономірностей його розвитку та вироблення науково обґрунтованих рекомендацій у сфері економічної політики в умовах глобалізаційних викликів.

Світовий ринок продовольчих товарів формує складну систему, що охоплює виробництво, міжнародну торгівлю, цінову кон'юнктуру, логістичні зв'язки, конкурентне середовище та вплив глобальних шоків (пандемії, війни, зміни клімату, геоекономічна фрагментація). Тому його оцінка потребує використання індикаторів різних груп – макроекономічних, галузевих, торговельних, соціальних та екологічних.

В табл. 1.5 представлені показники економічної оцінки світового ринку продовольчих товарів.

Таблиця 1.5

Показники економічної оцінки світового ринку продовольчих товарів

Група показників	Показник	Що вимірює
1	2	3
Виробничо-ресурсні	Обсяг світового виробництва продовольства	Кількість виготовленої продукції (зерно, олійні, м'ясо, молоко, риба).
	Індекс виробництва продовольства FAO	Динаміка змін за роками.
	Урожайність основних культур	Т/га, показує технологічність агровиробництва.
	Частка переробленої продукції	Рівень доданої вартості у галузі.
Торговельні	Обсяг експорту та імпорту	Масштаби участі в міжнародній торгівлі.
	Торговельне сальдо	Різниця експорту та імпорту.
	Індекс RCA (Revealed Comparative Advantage)	Розкриті конкурентні переваги країни.
Цінові та ринкові	Світові ціни на продовольство	Кон'юнктура ринку, вплив глобальних шоків.
	Індекс цін FAO	Динаміка світових цін за групами товарів.
	Волатильність цін	Ступінь коливань на біржах (CME, MATIF).
	Stock-to-use ratio	Співвідношення запасів до споживання.
Показники попиту	Споживання на душу населення	Ккал/добу, структура харчування.
	Темпи зростання попиту	Реакція ринку на зміну цін та доходів.
	Індекс продовольчої безпеки GFSI	Доступність, стабільність, якість продовольства.
Логістичні	Індекс логістичної ефективності LPI	Оцінка інфраструктури та швидкості доставки.
	Частка втрат у ланцюзі постачання	Від поля до споживача (псування, втрати, неефективність).
Інституційні	Рівень тарифного захисту	Мита, квоти, обмеження.
	Нетарифні бар'єри	Санітарні та фітосанітарні вимоги.
Екологічні та ризикові	Вплив кліматичних ризиків	Індекс Climate Risk.
	Викиди парникових газів агросектору	Екологічний тиск на довкілля.
	Індекс стійкості продовольчих систем	Спроможність ринку реагувати на кризи.

Джерело: узагальнено автором на основі []

Світовий ринок продовольчих товарів у глобалізаційних умовах характеризується високою динамічністю, взаємозалежністю країн та впливом численних екзогенних факторів. Економічна оцінка ринку передбачає використання широкої системи індикаторів, що дозволяє визначити як загальні тенденції розвитку світової продовольчої системи, так і конкурентні позиції окремих держав.

Виробничо-ресурсні показники дають змогу оцінити потенціал світового сільського господарства, рівень технологічності та забезпеченість ресурсами. Урожайність, індекс виробництва та частка переробленої продукції відображають структуру пропозиції й дозволяють визначити країни-лідери у виробництві базових видів продовольства. У межах світової торгівлі ключове значення має обсяг експорту, імпорту та сальдо, а також індикатор RCA, який свідчить про наявність розкритих конкурентних переваг окремих держав у конкретних сегментах (зерновому, олійному, м'ясному тощо).

Цінові показники, зокрема індекс FAO та волатильність цін, відображають чутливість ринку до глобальних шоків: воєн, блокад морських портів, кліматичних катастроф. Значні коливання на біржах свідчать про вразливість продовольчих ринків та підвищують ризики продовольчої інфляції. Водночас показники попиту – споживання на душу населення, структурні зміни в харчуванні, індекс продовольчої безпеки – демонструють зростання потреби у якісному, екологічному та органічному продовольстві, що є глобальним трендом останнього десятиліття.

Логістичні індикатори показують ступінь інтеграції країн у міжнародні ланцюги постачання. Рейтинг LPI, частка втрат у логістичному ланцюгу та розвиток холодової інфраструктури мають вирішальне значення для зниження втрат продуктів і подолання регіональних диспропорцій. Інституційні індикатори, що включають тарифні та нетарифні обмеження визначають умови доступу продукції на зовнішні ринки та суттєво впливають на рівень конкурентоспроможності.

Екологічні та ризикові показники (викиди CO₂, індекс кліматичних ризиків, стійкість продовольчих систем) дозволяють оцінити довгострокові загрози, зокрема вплив глобального потепління, деградацію ґрунтів, нестачу водних ресурсів, що здатні суттєво змінити світові продовольчі потоки. Ці індикатори стають критично важливими з огляду на зростання попиту населення та необхідність переходу до сталих моделей виробництва.

Індекс відкритості торгівлі відображає ступінь інтегрованості національної економіки у світовий ринок, показуючи, яку частку у ВВП країни становлять зовнішньоторговельні операції. Чим вищий показник, тим більш відкрита економіка, тим значніший її зв'язок зі світовою торгівлею та зовнішніми ринками. Високе значення індексу свідчить про: активну участь країни у міжнародній торгівлі; залежність економіки від зовнішніх ринків; високий рівень конкурентності товарів; вплив глобалізаційних процесів на економічний розвиток. Формула розрахунку:

$$I_{open} = \frac{Export + Import}{GDP} \times 100 \quad (1.1)$$

де:

Export — обсяг експорту товарів та послуг;

Import — обсяг імпорту;

GDP — валовий внутрішній продукт країни.

Індекс RCA визначає, чи має країна конкурентну перевагу в експорті певного товару у порівнянні зі світовою структурою експорту. Цей показник широко використовують для аналізу спеціалізації національних економік.

Якщо, $RCA > 1$ означає, що товар є конкурентним, має сильну позицію на світовому ринку;

Якщо $RCA < 1$ свідчить про відсутність конкурентної переваги.

Індекс надає змогу оцінити, які види продовольства (зерно, олія, м'ясо, молочна продукція тощо) формують експортну спеціалізацію країни. Формула розрахунку:

$$RCA = \frac{X_{ij}/X_{it}}{X_{wj}/X_{wt}} \quad (1.2)$$

де:

X_{ij} — експорт країни i товару j ;

X_{it} — загальний експорт країни i ;

X_{wj} — світовий експорт товару j ;

X_{wt} — загальний світовий експорт.

Волатильність цін характеризує ступінь нестабільності світових цін на продовольчі товари. Висока волатильність означає, що ціни часто та різко коливаються, що може створювати ризики для: виробників, експортерів та імпортерів, державної політики та продовольчої безпеки.

Волатильність цін є критично важливим показником для ринків зерна, олійних, цукру та молочної продукції, де ціни реагують на глобальні шоки — війни, кліматичні кризи, торговельні обмеження. Формула розрахунку:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (P_t - \bar{P})^2}{n - 1}} \quad (1.3)$$

де:

P_t — ціна у період t ;

$\bar{P}$ — середня ціна за період;

n — кількість періодів.

Співвідношення запасів до споживання (Stock-to-Use Ratio). Цей індикатор оцінює здатність світового ринку забезпечувати стабільність продовольчого постачання. Він показує, яка частка наявних запасів може покрити обсяги світового споживання. Якщо Stock-To-Use Ratio:

- менше 15 % – ринок у зоні ризику нестачі;
- 15–25 % – стабільний стан;
- понад 25 % – надлишкові запаси та стабільність цін.

Показник широко використовується в аналізі світових ринків зернових і олійних культур. Формула розрахунку:

$$StockToUse = \frac{Stocks}{Use} \times 100 \quad (1.4)$$

де:

Stocks – світові запаси товару;

Use – світове споживання за рік.

Темп приросту виробництва (g – Growth Rate of Production) показує динаміку змін у виробництві продовольства за певний період. Він є ключовим для оцінки ефективності агровиробництва; прогнозування світової продовольчої безпеки та виявлення трендів (зростання / спаду виробництва). Формула розрахунку:

$$g = \frac{Q_t - Q_{t-1}}{Q_{t-1}} \times 100 \quad (1.5)$$

де:

Q_t – обсяг виробництва у поточному періоді;

Q_{t-1} – обсяг виробництва у попередньому періоді.

Індекс продовольчої безпеки FAO / GFSI є інтегральним показником, який відображає рівень забезпечення населення якісним, доступним та стабільним продовольством. FAO та The Economist Intelligence Unit використовують схожий підхід: індекс складається з кількох груп параметрів, кожна з яких має свою вагу. Формула розрахунку:

$$FSI = w_1A + w_2B + w_3C + w_4D \quad (1.6)$$

де:

A – Доступність (Affordability). Це. рівень доходів населення, доступність цін, частка витрат на харчування. Приклад підіндикаторів: індекс цінової доступності продовольства; частка імпорту у споживанні.

B – Наявність (Availability). Це обсяг виробництва, рівень імпортозалежності, наявність запасів, пропускна спроможність логістики. Приклад підіндикаторів: аграрна продуктивність; запаси продовольства; інфраструктура постачання.

C – Стабільність (Stability). Це вплив волатильності цін, політичної стабільності, воєнних ризиків, кліматичних змін. Приклад підіндикаторів: індекс кліматичних ризиків; волатильність цін; ризики торговельних обмежень.

D – Якість і безпечність (Quality & Safety). Сюди належить харчова різноманітність, рівень харчових стандартів, безпечність продукції. Приклад підіндикаторів: стандарти якості, захищеність від харчових ризиків, споживання білку/вітамінів.

FAO та EIU визначають ваги залежно від версії методики. Наприклад, для GFSI 2024:

- доступність – близько 30 %;
- наявність – 28 %;
- якість і безпечність – 25 %;
- стійкість та адаптивність – 17 %.

Наступним етапом дослідження є оцінка вивчення підходів щодо оцінки світового ринку продовольчих товарів (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Підходи щодо економічної оцінки світового ринку продовольчих товарів

Підхід	Сутність методу	Що дозволяє оцінити
1	2	3
PEST-аналіз	Метод дослідження зовнішнього	Вплив макроекономічних та

	макросередовища, заснований на оцінюванні політичних, економічних, соціальних та технологічних чинників, що формують умови функціонування ринку.	інституційних чинників на ринок; можливості та загрози зовнішнього середовища; ступінь сприяння або стримування ринкових змін; загальний контекст, у якому відбуваються трансформації.
Аналіз конкурентного середовища (модель п'яти сил Портера)	Метод структурної оцінки конкурентного тиску на ринок, заснований на аналізі впливу п'яти ключових сил: загроз нових конкурентів, загроз товарів-замінників, сили постачальників, сили покупців та інтенсивності конкуренції між існуючими гравцями.	Рівень та характер конкуренції; бар'єри входу на ринок; переговорну силу постачальників і споживачів; загрози появи товарів-замінників; структурну привабливість ринку та його стратегічні перспективи.
Економетричний підхід	Ґрунтується на використанні кількісних методів і статистичних моделей для визначення взаємозв'язків між економічними змінними та оцінювання впливу окремих факторів на ринкові процеси. Застосовуються регресійний аналіз, моделі часових рядів, кореляційний аналіз, прогнозні економетричні моделі.	Кількісний вплив ключових факторів на динаміку та параметри ринкових змін; економічні прогнози; ефективність управлінських рішень.
SWOT-аналіз	Метод стратегічної діагностики, який дозволяє систематизувати внутрішні й зовнішні фактори через визначення сильних та слабких сторін об'єкта, а також можливостей і загроз у зовнішньому середовищі.	Стратегічний потенціал та обмеження; зовнішні ризики та можливості; конкурентні переваги; стратегічного розвитку ринку.
DESTEP-аналіз	Розширена версія PEST, яка включає шість груп факторів: демографічні, економічні, соціальні, технологічні, екологічні та політичні. Забезпечує ширший огляд макросередовища.	Вплив демографічних трендів та екологічних умов; можливості та загрози зовнішнього середовища; інтегральну картину макросередовища для оцінки ринкових трансформацій.

Джерело: узагальнено автором на основі []

Розглянуті методи оцінювання світового ринку продовольчих товарів забезпечують комплексне бачення процесів, що відбуваються у ринковому середовищі. Кількісні підходи (економетричний аналіз) дозволяють точно вимірювати вплив окремих факторів і будувати прогнози, тоді як стратегічні та структурні методи (SWOT, PEST/DESTEP, модель Портера) забезпечують

глибоке розуміння взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників, рівня конкуренції та умов функціонування ринку.

Сукупне застосування цих підходів формує всебічну аналітичну основу для прийняття управлінських рішень, планування розвитку та прогнозування майбутніх ринкових змін.

Отже, світовий ринок продовольчих товарів у сучасних умовах глобалізації характеризується високою динамічністю, зростаючою взаємозалежністю національних економік та підвищеною чутливістю до зовнішніх шоків – геополітичних, економічних і кліматичних. Розглянута система показників економічної оцінки дозволяє здійснювати комплексний аналіз стану продовольчих ринків, поєднуючи виробничі, торговельні, цінові, логістичні, інституційні й екологічні індикатори. Використання таких показників забезпечує можливість своєчасного виявлення ризиків, визначення конкурентних позицій країн, оцінки стійкості глобальних ланцюгів постачання та прогнозування тенденцій розвитку продовольчих систем. Це створює аналітичну основу для формування ефективної аграрної, торговельної та продовольчої політики як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Обсяги реалізації продовольчої продукції визначаються за сукупністю показників, які відображають стан розвитку торговельної інфраструктури, широту та структуру асортименту, кон'юнктуру ринку, а також рівень самозабезпеченості населення продовольством у межах конкретної території [16].

Для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору необхідною умовою є не лише ефективна організація виробництва сільськогосподарської продукції, а й належно налагоджений механізм її збуту. Відсутність результативної системи реалізації суттєво обмежує можливості виробників щодо розширення виробництва та оптимізації структури пропозиції продовольчих товарів.

Сучасна ситуація характеризується тим, що попит населення на продукцію українських товаровиробників залишається стабільно високим, проте доступ

сільськогосподарських підприємств до мережі комерційних ринків і торгівельних мереж ускладнений через низку бар'єрів. Серед них домінують завищені тарифи на оренду торговельних місць, а також жорсткі комерційні вимоги великих роздрібних мереж, що істотно зменшує можливість прямого виходу фермерів та переробників на споживача.

Водночас в Україні розвиваються альтернативні канали збуту, передусім спеціалізовані сільськогосподарські ринки, орієнтовані на підтримку регіональних виробників продовольчих товарів. Низька вартість торговельних місць на таких ринках робить їх доступними для підприємств аграрного та переробного секторів. Продовольча продукція тут реалізується, як правило, на 30% дешевше порівняно з мережевими магазинами та комерційними ринками, що зумовлює швидкі терміни продажу та стабільний попит з боку населення. Завдяки прискореному обігу коштів виробники отримують необхідні фінансові ресурси для подальшого розвитку виробничих потужностей та нарощування обсягів випуску продовольства.

Позитивним інструментом підтримки продовольчої пропозиції є також ярмаркова торгівля, яка, хоча й не функціонує на постійній основі, проте дає змогу реалізовувати значні партії продукції. Для споживачів ярмарки залишаються привабливими завдяки нижчим цінам (у середньому на третину меншим порівняно з комерційними локаціями) та можливості придбати свіжі продукти без посередників. Розширення форм і каналів торгівлі сприяє підвищенню стабільності збуту та створює передумови для збільшення виробництва аграрної продукції [17].

Одним із ключових індикаторів оцінювання потенціалу продовольчого ринку є частка імпортованих товарів у загальному обсязі реалізованої продукції. Зростання імпортової складової свідчить про наявність відчутного незадоволеного попиту населення та про недостатні масштаби виробництва вітчизняними підприємствами, що може формувати потенційні ризики продовольчої кризи. У цьому контексті особливо важливим є розрахунок рівня самозабезпеченості регіону продовольством. Якщо залежність від зовнішніх

поставок є високою, необхідно впроваджувати заходи зі стимулювання збільшення обсягів виробництва продукції як за рахунок внутрішніх виробників, так і через налагодження оптимальної імпортової пропозиції.

Таким чином, систематичний аналіз і комплексна оцінка стану та динаміки розвитку продовольчого ринку є підґрунтям для формування дієвих інструментів підтримки агропромислового виробництва та забезпечення стабільного функціонування світового і національного продовольчого сектору. Формування обґрунтованих управлінських рішень у цьому напрямі сприятиме підвищенню продовольчої безпеки, зміцненню економічної стійкості регіонів і розвитку глобального аграрного ринку.

Висновки до розділу 1

За результатами проведеного дослідження теоретичних основ економічної оцінки світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації були зроблені наступні висновки.

В частині розкриття теоретичної сутності та економічних закономірностей функціонування світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації встановлено, що він є складною багаторівневою системою міжнародних економічних відносин, у межах якої відбуваються процеси виробництва, обміну, розподілу та споживання продовольства на основі дії фундаментальних економічних законів. Доведено, що функціонування цього ринку визначається законом міжнародного поділу праці, законом попиту та пропозиції, законом вартості, законом конкурентної боротьби та законом інтернаціоналізації виробництва, а також посилюється впливом міжнародних інституцій і глобальних агропродовольчих ланцюгів доданої вартості. Поглиблення інтеграційних процесів, розвиток цифрових технологій, урбанізація та зміна моделей споживання зумовлюють трансформацію структури ринку, посилення ролі транснаціональних корпорацій і формування нових організаційних моделей продовольчих систем, що в сукупності дозволило уточнити сутність поняття

«світовий ринок продовольчих товарів» та відмежувати його від ширшої категорії «світова продовольча система».

Дослідження особливостей конкурентної взаємодії на світовому продовольчому ринку та визначення моделей конкурентної поведінки міжнародних компаній дозволило визначити, що конкурентоспроможність у агропродовольчому секторі формується під впливом поєднання ендогенних (технологічний рівень, продуктивність, логістика, маркетингові стратегії) та екзогенних (макроекономічна кон'юнктура, кліматичні ризики, геополітичні конфлікти, торговельні обмеження) чинників. Аналіз індексів виявлених порівняльних переваг (RCA, NRCA, SRCA, RTA) показав, що лідируючі позиції у світовій торгівлі агропродовольчими товарами стабільно утримують країни з високим рівнем технологічної модернізації, розвиненою переробною базою та системною державною підтримкою експорту. Поглиблення конкуренції спостерігається не лише на ринку продовольства, а й у суміжних секторах – машинобудуванні та оборонній галузі, де домінування забезпечується інноваційністю, участю в глобальних виробничих мережах і значними інвестиціями у R&D. Обґрунтовано, що сучасна модель конкуренції на світових ринках продовольчих, машинобудівних та оборонних товарів базується на інноваційності, стратегічній гнучкості, цифровізації та здатності компаній і держав адаптуватися до динамічних геоекономічних змін.

Систематизація та характеристики основних показників економічної оцінки світового ринку продовольчих товарів, що використовуються у міжнародній аналітиці дозволила узагальнити комплекс індикаторів, які охоплюють виробничо-ресурсну, торговельну, цінову, логістичну, інституційну, соціальну та екологічно-ризикову складові. До ключових віднесено показники обсягів і динаміки світового виробництва продовольства, урожайності та рівня переробки, індикатори зовнішньої торгівлі (експорт, імпорт, сальдо, індекс відкритості торгівлі, RCA), цінові індекси FAO та показники волатильності, співвідношення запасів до споживання (Stock-to-Use Ratio), темпи приросту виробництва, а також інтегральні індекси продовольчої безпеки (FAO, GFSI).

Доповнення цієї системи логістичними (LPI, втрати у ланцюгах постачання), інституційними (тарифні й нетарифні бар'єри) та екологічно-ризиковими показниками (викиди парникових газів, індекс кліматичних ризиків, індекси стійкості продовольчих систем), а також використання аналітичних підходів PEST/DESTEP, SWOT, моделі п'яти сил Портера й економетричного моделювання забезпечує комплексну, багатовимірну оцінку стану та тенденцій розвитку світового ринку продовольчих товарів і створює наукову основу для формування ефективної аграрної та торговельної політики в умовах глобалізації.

МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

2.1. Аналіз тенденцій розвитку світового ринку продовольчих товарів

Аналіз статистики 2022–2025 рр. свідчить, що світовий ринок продовольчих товарів розвивається в умовах поєднання високої турбулентності та поступового пристосування до шоків. Загальна вартість торгівлі продовольством та сільськогосподарською продукцією у 2022 р. досягла близько 1,9 трлн дол. США, що майже в п'ять разів перевищує рівень 2000 р., і відображає поглиблення інтеграції країн у глобальні агропродовольчі ланцюги.

Результати аналізу індексу продовольчих цін ФАО (FFPI) (табл. 2.1) у жовтні 2025 року становив у середньому 126,4 пункту, що на 2,1 пункту (1,6 %) менше порівняно з переглянутим рівнем вересня (128,5 пункту). Це друге поспіль місячне зниження індексу. Зменшення індексів цін на зернові, молочні продукти, м'ясо та цукор переважило зростання індексу рослинних олій. Загалом FFPI був дещо нижчим за рівень жовтня 2024 року та залишався на 33,8 пункту (21,1 %) нижчим за пікове значення березня 2022 року.

Індекс цін ФАО на зернові у жовтні становив 103,6 пункту, що на 1,3 пункту (1,3 %) менше, ніж у вересні, та на 10,9 пункту (9,5 %) нижче рівня минулого року. Індекси цін на всі основні зернові зменшилися порівняно з попереднім місяцем. Пшениця: падіння на 1,0%, зумовлене достатніми світовими запасами, сприятливими перспективами виробництва в країнах Південної півкулі, де триває збирання врожаю, та стабільним прогресом озимого сіву у північній півкулі. Круп'яні культури зниження на 1,1% внаслідок зменшення цін на ячмінь, кукурудзу та сорго. Водночас певний підтримувальний ефект мали очікування зниження врожайності кукурудзи в ЄС та, ймовірно, у США, а також новини про торговельні угоди між Китаєм та США.

Таблиця 2.1

Індекс продовольчих цін ФАО за період 2007-2025 років

Рік / Місяць	Індекс продовольчих товарів	М'ясо	Молочні продукти	Зернові	Рослинні олії	Цукор
1	2	3	4	5	6	7
2007	94.6	77.8	122.4	100.9	107.3	62.4
2008	117.7	90.8	132.3	137.6	141.1	79.2
2009	91.8	81.6	91.4	97.2	94.4	112.2
2010	106.9	91.4	111.9	107.5	122.0	131.7
2011	131.8	105.0	129.9	142.2	156.5	160.9
2012	122.8	104.7	111.7	137.4	138.3	133.3
2013	120.1	106.2	140.9	129.1	126.1	109.5
2014	115.0	112.1	130.0	115.8	110.5	105.2
2015	93.1	96.8	87.1	95.9	89.9	83.2
2016	92.0	91.1	82.6	88.3	99.4	111.6
2017	97.9	97.5	108.0	111.0	110.9	99.1
2018	95.8	94.4	107.3	100.8	87.8	77.4
2019	94.9	99.5	102.8	96.6	83.2	78.6
2020	98.1	95.3	101.0	103.1	99.4	79.5
2021	125.7	107.5	119.6	131.2	164.9	109.3
2022	144.5	118.3	149.5	154.7	187.8	146.7
2023	124.5	111.4	123.7	130.9	126.3	105.0
2024	122.0	117.3	129.7	113.5	138.1	125.7
2025 рік						
Січень	124.7	116.7	142.7	112.9	158.0	123.0
Лютий	126.6	116.9	147.7	112.6	156.0	118.5
Березень	127.2	118.3	148.7	109.7	161.8	116.2
Квітень	128.2	121.6	151.8	109.9	158.0	112.5
Травень	127.1	122.8	153.6	109.3	152.2	109.8
Червень	128.1	126.0	155.5	107.3	155.2	105.0
Липень	129.8	127.0	156.6	106.5	169.1	103.3
Серпень	129.8	127.0	152.3	105.7	169.1	103.3
Вересень	128.5	127.5	147.2	104.9	167.9	94.1
Жовтень	126.4	125.0	142.2	103.6	169.4	94.1

Джерело: узагальнено автором на основі []

Аналіз динаміки індексів продовольчих цін ФАО за 2007-2025 рр. демонструє, що світовий продовольчий ринок пройшов кілька фаз різкої волатильності, спричиненої сукупною дією економічних, геополітичних та кліматичних чинників. Найвищих значень агрегований індекс досягнув у 2011 р. (131,8 пункту) та особливо у 2022 р. (144,5 пункту) – на тлі енергетичної кризи, воєнних дій в Україні та порушення глобальних логістичних ланцюгів. Після піку 2022 року спостерігається поступова корекція та стабілізація, що підтверджується зниженням середньорічного індексу у 2023–2025 рр.

Структурний аналіз окремих груп товарів демонструє диференційовану динаміку. Найбільша волатильність властива індексу рослинних олій, який у 2021-2022 рр. досяг рекордних значень (164,9 і 187,8 пункту відповідно), що пов'язано з високою залежністю від поставок з Чорноморського регіону, зміною біопаливних політик та дисбалансом попиту й пропозиції. У 2023-2025 рр. ринок олій поступово стабілізується, однак залишається на підвищених рівнях, що свідчить про збереження структурних ризиків.

Індекси зернових та цукру характеризуються хвилеподібною динамікою, чутливо реагуючи на врожайність, погодні аномалії та політику ключових експортерів. Після пікових значень 2022 р. (154,7 пункту для зернових і 146,7 пункту для цукру) в обох групах фіксується стійке зниження протягом 2023–2025 рр., що відображає збільшення врожаїв, нормалізацію поставок та корекцію світових цін на енергоносії.

Ринок м'яса демонструє більш плавну траєкторію розвитку, без різких стрибків, характерних для зернових чи олій. У 2023-2025 рр. індекс м'яса поступово підвищується, що пов'язано зі зміною структури попиту, підвищенням собівартості виробництва та перерозподілом торговельних потоків. Утім, коливання залишаються у помірних межах порівняно з іншими групами продовольства.

Водночас індекс молочних продуктів після зростання у 2022 р. (149,5 пункту) зазнає послідовного зниження у 2023-2025 рр., що свідчить про розширення виробництва, стабілізацію ринкової пропозиції та певне ослаблення глобального попиту. Найнижчих місячних значень індекс досягає у вересні-жовтні 2025 р., що узгоджується зі зниженням котирувань на молочні порошки та масло.

Загалом аналіз свідчить про те, що після пікової напруги 2021-2022 рр. глобальний продовольчий ринок демонструє тенденції до вирівнювання. Однак попри відносну стабілізацію у 2023-2025 рр., індекси залишаються вищими за докризові значення, а їхня динаміка продовжує формуватися під тиском зовнішніх шоків – кліматичних ризиків, енергетичних коливань, геополітичної

нестабільності та структурних змін у глобальних торговельних потоках. Це підкреслює вразливість продовольчих ринків і необхідність подальшого моніторингу як з боку міжнародних організацій, так і з боку країн-експортерів та імпортерів для забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

Період 2020–2025 років став для світового ринку продовольчих товарів одним із найбільш турбулентних за останні десятиліття. Його розвиток відбувався під впливом накладання кількох потужних шоків: пандемії COVID-19, різкого подорожчання енергоресурсів і логістичних послуг, повномасштабної війни росії проти України, а також загострення кліматичних ризиків. Сукупність цих чинників трансформувала умови пропозиції та попиту, спричинила безпрецедентні коливання цін і загострила проблему глобальної продовольчої безпеки. У результаті світовий продовольчий ринок упродовж 2020-2025 рр. пройшов шлях від короткострокового шоку до фази перегріву та подальшої відносної стабілізації на тлі збереження високої волатильності.

У 2020 р. пандемія COVID-19 зумовила одночасне скорочення доходів домогосподарств, дестабілізацію ланцюгів поставок і зростання транзакційних витрат. Попри те, що базове сільськогосподарське виробництво здебільшого було збережено, порушення логістики та невизначеність щодо подальшого розвитку подій сприяли підвищенню цінових очікувань. Водночас масова підтримка економік провідними країнами частково пом'якшила попитову складову шоку.

У 2021 р. відбулося швидке відновлення економічної активності, що, у поєднанні зі зростанням цін на енергоносії та фрахт, призвело до стійкого підвищення котирувань на основні види продовольчої сировини. Індекс продовольчих цін, який публікує ФАО, протягом року демонстрував тренд до зростання й суттєво перевищив допандемічні значення. Найбільш динамічно дорожчали зернові культури, рослинні олії та цукор, що відображало синхронний вплив факторів пропозиції (врожайність, логістика) та попиту (відновлення HoReCa, розширення споживання у країнах, що розвиваються).

Глобальні тренди розвитку світового продовольчого ринку у 2020–2025 рр. представлено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Глобальні тренди розвитку світового продовольчого ринку
протягом 2020–2025 рр.

Рік	Цінова ситуація	Стан виробництва	Міжнародна торгівля	Стан продовольчої безпеки
1	2	3	4	5
2020	Початковий COVID-шок, волатильність, порушення логістики	Виробництво загалом стабільне; локальні збої	Тимчасове падіння обсягів через карантин	Погіршення: збільшення кількості людей у стані голоду
2021	Стрімке зростання цін (зерно, олія, цукор)	Відновлення аграрного виробництва	Різке відновлення та зростання вартості торгівлі	Зниження доступності їжі через інфляцію
2022	Історичні максимуми індексу FAO; «ціновий шок»	Дисбаланс через війну РФ-Україна	Переорієнтація потоків, логістичні обмеження	Рекордне зростання голоду та гострих криз
2023	Часткова стабілізація, але ціни залишаються високими	Зростання виробництва окремих культур	Поступове відновлення чорноморської логістики	Легка стабілізація, але показники гірші за 2019 р.
2024	Подальша нормалізація, «кліматичні сплески»	Технічне зростання продуктивності	Збільшення торгівлі, посилення ролі регіональних угод	Часткове зменшення голоду; кризи в Африці та Азії
2025 (прогноз)	Стабілізація з високою волатильністю	Зростання за рахунок інновацій	Посилення глобалізації ланцюгів поставок	Повільне покращення, але нерівність доступу зберігається

Джерело: узагальнено автором на основі []

Пікове подорожчання припало на 2022 р., коли початок повномасштабної війни проти України спричинив різкий шок пропозиції на ринку зернових і соняшникової олії, а також загострив проблеми з логістикою в Чорноморському регіоні. Одночасно поглибилась енергетична криза, що підвищило собівартість виробництва й транспортування продовольства. У цей період індекс

продовольчих цін досяг історичних максимумів, формуючи так зване «цінове плато», небезпечне для країн-імпортерів продовольства.

Починаючи з другої половини 2022 р. та у 2023-2025 рр., спостерігається тенденція до часткової нормалізації: відновлюються логістичні маршрути, адаптуються торговельні потоки, зростає пропозиція окремих товарів. Проте навіть за умов зниження глобальних індексів ринкова кон'юнктура залишається нестійкою. Екстремальні погодні явища (посухи, повені, Ель-Ніньйо) зумовлюють локальні цінові «сплески» на окремих ринках (какао, кава, апельсиновий сік, рослинні олії, м'ясо тощо), а геополітична напруженість підтримує підвищені ризикові премії в цінах.

Незважаючи на кризові явища, світове виробництво сільськогосподарської продукції у 2020-2025 рр. в цілому демонструвало зростаючу тенденцію, зумовлену, передусім, підвищенням продуктивності, впровадженням інноваційних технологій та цифрових рішень в аграрному секторі. Розширення посівних площ відіграло другу роль, що свідчить про поступовий перехід до інтенсивної моделі розвитку.

Обсяги міжнародної торгівлі агропродовольчими товарами за цей період також зросли, хоча й з певними коливаннями. У 2020 р. спостерігалось короткочасне падіння торговельних потоків через пандемічні обмеження. Уже в 2021-2022 рр. відбулося активне відновлення, причому зростання вартісних обсягів було значною мірою зумовлене саме підвищенням цін. Важливо, що аграрно-продовольчий сектор продемонстрував вищу стійкість порівняно з багатьма іншими галузями, а частка продовольства в структурі світової торгівлі зберегла, а подекуди й посилила свої позиції.

У 2023-2025 рр. продовжуються процеси переорієнтації торговельних потоків, пов'язані з геополітичними факторами (санкційні режими, зміна статусу окремих експортерів, пошук альтернативних постачальників зерна, олії, добрив тощо). Посилюється роль регіональних угод про вільну торгівлю, а також двосторонніх домовленостей щодо забезпечення продовольчої безпеки. Водночас на ринок дедалі суттєвіше впливають «зелена» та кліматична політика,

що стимулює розвиток продукції з нижчим вуглецевим слідом і змінює структуру попиту.

Наслідком цінової турбулентності, економічної та політичної нестабільності стало погіршення показників глобальної продовольчої безпеки порівняно з допандемічним періодом. У 2020-2022 рр. чисельність людей, які страждають від хронічного голоду, істотно зросла, причому основний приріст припав на країни Африки на південь від Сахари, а також окремі держави Азії й Латинської Америки. Одночасно збільшилась кількість осіб, що перебувають у стані помірної та тяжкої продовольчої небезпеки, тобто не мають стабільного доступу до достатньої за кількістю й якістю їжі.

У наступні роки, за окремими оцінками, спостерігалася певна стабілізація та незначне зниження масштабів голоду, однак рівень продовольчої небезпеки залишився суттєво вищим за рівень 2019 р. Посилення конфліктів, кліматичні катастрофи та макроекономічні шоки (інфляція, боргові кризи, девальвація валют) призвели до загострення ситуації в окремих вразливих країнах, де кількість населення на рівні гострої продовольчої кризи або гірше (за класифікацією IPC) досягла рекордних значень. Важливим негативним чинником стала й тенденція до скорочення обсягів міжнародної гуманітарної допомоги та фінансування програм підтримки найбільш вразливих домогосподарств.

Таким чином, парадокс сучасного розвитку світового продовольчого ринку полягає в тому, що загальний обсяг виробництва і торгівлі продовольством зростає, тоді як доступність повноцінного та здорового раціону для значної частини населення не покращується, а в окремих регіонах погіршується. Це зумовлює зміщення акцентів міжнародної політики: від простої боротьби з голодом до забезпечення фізичної та економічної доступності якісних і збалансованих харчових продуктів.

Аналіз розвитку світового продовольчого ринку у 2020–2025 рр. дозволяє виокремити низку ключових структурних тенденцій. Ключові фактори впливу на світовий продовольчий ринок протягом 2020-2025 років представлені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Ключові фактори впливу на світовий продовольчий
ринок у 2020-2025 рр.

Група факторів	Сутність фактору	Конкретний прояв у 2020-2025 рр.	Наслідки для ринку
1	2	3	4
Економічні	Ціни на енергоносії, логістика, інфляція	Стрибок вартості перевезень, подорожчання газу та нафти у 2021-2023 рр.	Зростання собівартості продовольства, інфляційний тиск
Геополітичні	Війни, санкції, торговельні обмеження	Війна РФ проти України, обмеження експорту зерна, цукру, рису	Порушення глобальних ланцюгів, дефіцити на ринках
Кліматичні	Врожайність, екстремальні погодні явища	Посухи в Європі, США й Африці; Ель-Ніньйо; повені в Азії	Локальні стрибки цін, нестабільність пропозиції
Соціальні	Доступність харчування, доходи населення	Падіння доходів у 2020–2022 рр., продовольчі кризи в 50+ країнах	Зростання кількості людей у стані голоду та недоїдання
Технологічні	Інновації, продуктивність, цифровізація	Поширення точного землеробства, агро-ІТ, біотехнологій	Зростання виробництва, зменшення залежності від площ
Інституційні	Політика держав і міжнародних організацій	Розширення програм WFP, політика «зеленого курсу» ЄС	Перерозподіл потоків торгівлі, обмеження CO ₂ -сліду

Джерело: узагальнено автором на основі []

По-перше, відбувається подальша глобалізація ланцюгів створення вартості у продовольчому секторі. Міжнародна торгівля зростає швидше, ніж сукупне виробництво, збільшується частка перероблених продуктів і продукції з високою доданою вартістю. Це підвищує ефективність використання ресурсів, але водночас підсилює залежність національних ринків від зовнішніх шоків.

По-друге, суттєво посилюється кліматичний вимір продовольчої безпеки. Зростає частота й інтенсивність екстремальних погодних явищ, які безпосередньо впливають на врожайність, структуру посівів та стабільність поставок. За прогнозами, саме кліматичні ризики у найближче десятиліття визначатимуть ступінь волатильності цін на основні продовольчі товари.

По-третє, набирає обертів геополітизація продовольства. Продовольчі ресурси дедалі частіше використовуються як інструмент геополітичного впливу,

зростає кількість експортних обмежень, квот і заборон, що підриває передбачуваність світової торгівлі. Для імпортозалежних держав це означає підвищення стратегічних ризиків і потребу в диверсифікації джерел імпорту, створенні стратегічних запасів та розвитку власного виробництва.

По-четверте, спостерігається посилення поляризації між країнами з високим та низьким рівнем доходів щодо можливостей адаптації до шоків. Розвинені економіки мають ширший інструментарій фінансової та соціальної підтримки, тоді як бідні країни більш вразливі до коливань цін і скорочення зовнішнього фінансування.

У середньостроковій перспективі (до 2030-2034рр.) очікується, що зростання світового аграрного виробництва відбуватиметься переважно за рахунок підвищення продуктивності, а реальні (з урахуванням інфляції) ціни на більшість видів сировинної продовольчої продукції матимуть тенденцію до поступового зниження. Однак високий рівень невизначеності, пов'язаний з кліматичними, геополітичними та макроекономічними ризиками, зумовлюватиме збереження значної волатильності та необхідність активної ролі держави й міжнародних організацій у забезпеченні продовольчої безпеки.

2.2. Аналіз кон'юнктури та діяльності вітчизняних компаній на світовому продовольчому ринку

У сучасних умовах глобалізації продовольчий ринок набуває особливого стратегічного значення, оскільки саме він забезпечує продовольчу безпеку держав, визначає рівень економічної стійкості та формує можливості для участі національних виробників у міжнародних ланцюгах створення вартості. Світовий ринок продовольчих товарів характеризується високою динамічністю, технологічною модернізацією, посиленням конкуренції та зміною споживчих пріоритетів, що зумовлює потребу у системному аналізі кон'юнктури та оцінці конкурентних позицій країн-експортерів і компаній-виробників. Для України, яка володіє значним аграрним потенціалом та входить до групи провідних експортерів окремих видів продовольчої продукції, дослідження зовнішньої

кон'юнктури стає критично важливим інструментом формування ефективної зовнішньоекономічної політики та корпоративних стратегій у секторі АПК.

Продовольчий ринок України формується як багатоструктурна система, що охоплює виробництво, переробку, логістику, збут та експорт агропродовольчих товарів. Йому притаманні високий рівень експортоорієнтованості, вагома частка зернових і олійних культур у структурі поставок, активний розвиток галузей тваринництва, птахівництва та харчової промисловості. Україна традиційно утримує провідні позиції на світових ринках зерна, соняшникової олії, кукурудзи, а в останні роки також нішевої продукції з високою доданою вартістю. Водночас ринок перебуває під впливом низки внутрішніх і зовнішніх чинників: трансформації логістичних коридорів, зміни світових цін, регуляторних вимог ЄС та інших торговельних партнерів, воєнних ризиків та необхідності підвищення екологічності виробництва.

У вітчизняному аграрному секторі простежується тенденція до посилення ролі вертикально інтегрованих структур, що функціонують у формі агрохолдингів. Останні становлять специфічну організаційно-правову модель концентрації акціонерного капіталу, за якої материнська компанія володіє корпоративними правами підпорядкованих підприємств, здійснює їх стратегічне управління та забезпечує контроль за виробничо-переробними процесами в аграрній сфері [32]. За даними галузевих аналітиків, серед ста найбільших власників земельного банку України тридцять позицій належать саме агрохолдингам. При цьому сто провідних землевласників акумулюють близько 15 % сільськогосподарських угідь країни, тоді як агрохолдинги, що входять до ТОП-100 найбільших агрокомпаній, — майже 10 %.

Станом на 2025 рік в Україні функціонує приблизно 70 агрохолдингів, які сумарно обробляють понад 5 млн га сільськогосподарських земель. До найбільш масштабних інтегрованих структур належать «UkrLandFarming» та «Кернел», що входять до двадцятки світових латифундистів, а також «Агропросперіс», «Миронівський хлібопродукт» і «Астарта-Київ». З огляду на це, доцільним є аналіз сукупної площі сільськогосподарських угідь, які перебувають у власності

десяти найбільших агрохолдингів України (табл. 2.4), що дозволяє оцінити рівень концентрації земельних ресурсів та масштаби інтеграції вітчизняного аграрного виробництва.

Таблиця 2.4

Сукупна площа сільськогосподарських угідь ТОП-10 агрохолдингів
України, станом на 01.01. 2025 р.

№ з\п	Агрохолдинг	Площа с.-г. угідь, тис. га	Частка в сукупному банку ТОП-10, %
1	2	3	4
1.	Kernel	353	15,3
2.	МХП (Миронівський хлібопродукт)	360	15,6
3.	Ukrlandfarming	330	14,3
4.	Agroprosperis (NCH)	290	12,6
5.	Астарт-Київ	212	9,2
6.	Continental Farmers Group	195	8,5
7.	Епіцентр Агро	167	7,2
8.	Agrarian System Technologies	150	6,5
9.	Група компаній Enselco	134	5,8
10.	ІМС	116	5,0
11.	Разом ТОП-10	2 307	100,0

Джерело: узагальнено автором на основі []

Сукупна площа земельного банку ТОП-10 агрохолдингів становить приблизно 2,31 млн га. Для порівняння, за попередніми оцінками дослідників, до повномасштабної війни ТОП-10 контролювали близько 2,6 млн га, що відповідало приблизно 8 % ріллі України, тобто за останні роки спостерігається скорочення їхнього земельного банку. Ринок висококонцентрований: три найбільші агрохолдинги (Kernel, МХП, Ukrlandfarming) контролюють близько 45 % сукупних угідь ТОП-10. Kernel та МХП фактично є «якорними» гравцями,

кожен з яких має понад 350 тис. га і формує більше 15% земельного банку найбільших холдингів.

Порівняно з довоєнними оцінками (2,6 млн га у ТОП-10), нинішні 2,3 млн га відображають як втрату земель на тимчасово окупованих/непридатних територіях, так і реструктуризацію активів, продаж або оптимізацію земельних масивів.

Попри скорочення, великий агробізнес зберігає ключовий вплив на структуру українського аграрного виробництва й експорт, концентруючи значні масиви ріллі та зумовлюючи високий рівень корпоративної організації виробництва.

Частка найбільших агрохолдингів України станом на 2025 рік зображено на рис. 2.1.

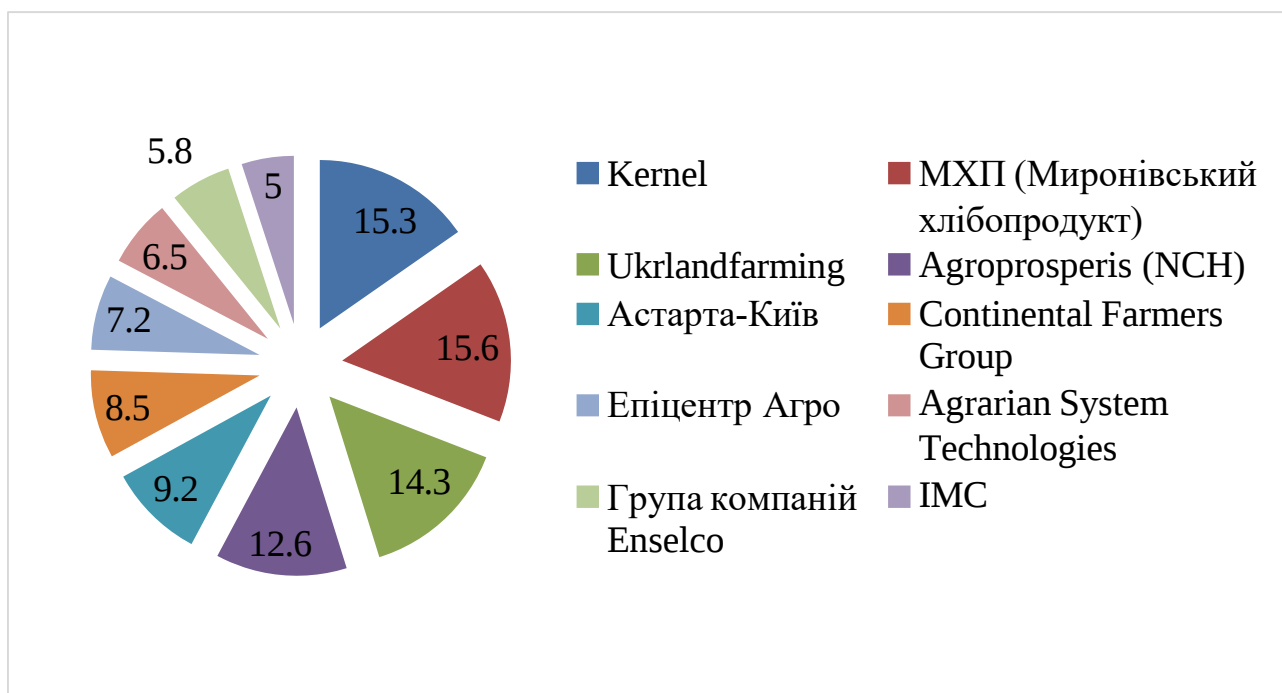

Рис. 2.1. Структура найбільших агрохолдингів України станом на 2025 рік

Джерело: узагальнено автором на основі []

У 2025 році експорт аграрної продукції України характеризується якісним оновленням та посиленням ролі корпоративного сектору, що зумовлено відновленням логістичних маршрутів, адаптацією підприємств до умов воєнної економіки та зміною глобальних торговельних потоків (табл. 2.5).

Ключовою рисою цього періоду стало зростання частки великих аграрних компаній у формуванні валютної виручки держави, оскільки провідні холдинги забезпечують понад дві третини обсягів експорту. Домінування таких компаній, як Kernel, МХП, Nibulon, Astarta-Kyiv, Cofco Agri Ukraine, Louis Dreyfus Company та Cargill, свідчить про високий рівень концентрації аграрного експорту, що забезпечує стабільність зовнішньоторговельних поставок, проте водночас підсилює залежність галузі від стратегій найбільших учасників ринку.

Таблиця 2.5

ТОП-10 компаній за обсягами експорту аграрної продукції у 2025 році

Місце	Компанія	Частка в агроекспорті України, %	Ключова продукція
1	2	3	4
1	Kernel	14-15 %	кукурудза, пшениця, соняшникова олія
2	МХП	12-13 %	м'ясо птиці, готові продукти, зернові
3	Nibulon	10-11 %	зернові та олійні
4	Astarta-Kyiv	7-8 %	цукор-сирець, соя, продукти переробки
5	Cofco Agri Ukraine	6-7 %	кукурудза, ячмінь, пшениця
6	Louis Dreyfus Company (LDC) Ukraine	5-6 %	зернові, олійні
7	Cargill Ukraine	4-5 %	олійні культури, олія
8	Agroprosperis (NCH Capital)	4 %	зернові та олійні
9	Continental Farmers Group	3-4 %	олійні, зернові
10	Epicentr Agro	2-3 %	зернові

Джерело: узагальнено автором на основі []

Товарна структура аграрного експорту в 2025 році зазнає помітної трансформації. Хоча зернові та олійні культури зберігають провідне місце у загальному обсязі поставок та формують близько половини експортної структури, поступово зростає частка продукції з вищою доданою вартістю, зокрема соняшникової олії, шротів, ріпакової та соєвої олії, а також продуктів глибокої переробки. Україна утримує позиції світового лідера з експорту соняшникової олії, а діяльність таких компаній, як Kernel, Cargill, Bunge та МХП, забезпечує домінування на ключових ринках Північної Африки, Близького

Сходу та Південної Азії. Паралельно посилюється роль експорту продукції тваринництва, насамперед м'яса птиці, де МХП займає понад 80 % ринку поставок. Зростає експорт готових харчових продуктів, що свідчить про поступове переорієнтування галузі з сировинної моделі на більш інноваційну та переробну.

Вагомим фактором розвитку експортного потенціалу стала диверсифікація географії поставок. Поряд із традиційною орієнтацією на країни Європейського Союзу, які залишаються найбільшими імпортерами української продукції, відзначається активне зміцнення позицій на ринках Туреччини, Єгипту, Китаю, Пакистану, Індонезії та інших держав Глобального Півдня. Це забезпечує підвищення стійкості торговельних потоків у контексті геополітичної волатильності та мінливої кон'юнктури світових продовольчих ринків. Водночас стратегічну роль у збереженні високих темпів експорту відіграло розширення альтернативних логістичних маршрутів, зокрема дунайських портів, сухопутних коридорів через Польщу та Румунію, а також відновлення і стабілізація морського експорту.

У цілому експорт аграрної продукції України у 2025 році демонструє тенденцію до нарощування частки продукції переробки, зміцнення позицій великих компаній, диверсифікації ринків збуту та підвищення стійкості логістичної інфраструктури. Сукупність цих чинників свідчить про перехід аграрного сектора до більш збалансованої моделі розвитку, у якій вагому роль відіграють ефективність корпоративного управління, інвестиції в інновації, технологізація виробництва та інтеграція України у глобальні агропродовольчі ланцюги постачання.

Динаміка експорту аграрної продукції України у 2020-2025 рр. представлено в табл. 2.6.

Узагальнення динаміки експорту аграрної продукції України у 2020–2025 рр. свідчить про глибоку структурну трансформацію галузі, зумовлену комплексом зовнішніх та внутрішніх чинників, серед яких ключовими є зміни геополітичного середовища, адаптація логістичних маршрутів та еволюція

глобального попиту на продовольство. Незважаючи на спричинені війною логістичні шоки 2022 року, вітчизняний аграрний експорт продемонстрував високий рівень стійкості та здатність до відновлення.

Таблиця 2.6

Динаміка експорту аграрної продукції України у 2020-2025 рр.

Показник / Рік	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6
Загальний обсяг агроекспорту, млрд дол. США	22,2	27,9	21,0	22,1	24,5
Основні товарні групи (частка у структурі, %)					
Зернові (пшениця, кукурудза, ячмінь)	48 %	51 %	42 %	44 %	45 %
Олійні культури та олії	31 %	29 %	33 %	34 %	35 %
Продукція тваринництва	8 %	9 %	11 %	12 %	12 %
Харчові продукти переробки	7 %	6 %	8 %	8 %	9 %
Цукор, мед, нішеві продукти	6 %	5 %	6 %	7 %	7 %
ТОП-країни-імпортери	ЄС, Китай, Єгипет	ЄС, Китай, Туреччина	ЄС, Румунія, Туреччина	ЄС, Туреччина, Китай	ЄС, Єгипет, Індія
Частка ЄС у експорті, %	34 %	38 %	54 %	56 %	53 %
Частка Азії у експорті, %	32 %	30 %	22 %	21 %	23 %
Частка Африки у експорті, %	17 %	18 %	13 %	12 %	13 %
Коридори експорту (частка, %)					
Морський шлях	72 %	76 %	20 %	29 %	44 %
Дунайський кластер	8 %	9 %	41 %	38 %	32 %
Сухопутні маршрути (ЄС)	20 %	15 %	39 %	33 %	24 %
Ключові	стабільне	рекордне	логістичний	відновлення	стабілізація

тренди року	зростання	виробництво	шок	експорту	морських коридорів
-------------	-----------	-------------	-----	----------	--------------------

Джерело: узагальнено автором на основі []

Структурний аналіз показує, що товарна номенклатура аграрного експорту зазнала суттєвих якісних змін. Частка зернових культур, яка традиційно формувала основу експортних потоків, скоротилася з 48-51 % у 2020-2021 рр. до 43 % у 2025 р., що є наслідком як зменшення доступності окремих виробничих площ, так і зміщення стратегічних акцентів підприємств у бік продукції з вищою доданою вартістю. Паралельно спостерігається стійке нарощування експорту олійних культур та рослинних олій, частка яких у 2025 р. сягнула 36 %. Такі зміни свідчать про поступову переорієнтацію аграрного сектору від сировинної моделі до більш технологізованої та переробної, що забезпечує вищу маржинальність та конкурентоспроможність на глобальних ринках.

Важливим аспектом є трансформація географічної структури зовнішньої торгівлі. Європейський Союз упродовж 2022–2025 рр. став ключовим напрямком експорту, акумулюючи понад половину обсягів поставок, що є відображенням як зростання логістичної інтегрованості, так і зміни торговельних пріоритетів в умовах обмежених можливостей морського експорту. Одночасно поступово зміцнюються торговельні позиції України на ринках Азії та Африки, що формує передумови для диверсифікації експортних потоків і зниження залежності від окремих регіонів.

Значні зміни також відбулися у системі логістичних каналів. Якщо у 2022 році частка морського експорту впала до мінімального рівня (близько 20 %), то у 2025 році відбулося його часткове відновлення до понад половини загального обсягу. Паралельно суттєво зросла роль дунайських портів, які у пікові періоди забезпечували до 41 % поставок, що підкреслює гнучкість та здатність українського аграрного сектору до логістичної адаптації.

Корпоративна структура експорту підтверджує високий рівень концентрації галузі: на ТОП-10 компаній у 2025 році припадає до 72 % усього аграрного експорту. Домінування великих агрохолдингів, таких як Kernel, МХП,

Nibulon та Astarta, забезпечує стійкість та прогнозованість експортних потоків, проте водночас робить ринок залежним від стратегічних рішень окремих корпоративних груп.

У цілому, аналіз експортної динаміки у 2020-2025 рр. засвідчує, що аграрний сектор України продовжує формуватися як один із найбільш конкурентоспроможних сегментів національної економіки, демонструючи високу адаптивність до зовнішніх викликів. Посилення ролі продукції переробки, диверсифікація ринків збуту, модернізація логістичної інфраструктури та домінування корпоративних лідерів створюють підґрунтя для подальшого зміцнення позицій України на світових агропродовольчих ринках та забезпечення стабільного економічного зростання у посткризовій перспективі.

У період 2022–2025 років товарна структура експорту українських агрохолдингів зазнала суттєвих змін, зумовлених трансформацією логістичних маршрутів, зміною географії попиту, перебудовою виробничих процесів та необхідністю адаптації бізнес-моделей до умов воєнної економіки. Якщо у попередні роки експортні потоки агрохолдингів були зосереджені переважно на зернових культурах та сировинних олійних продуктах, то у зазначений період поступово посилюється роль продуктів глибшої переробки та диверсифікація товарних груп.

В табл. 2.7 представлені результати аналізу товарної структури експорту агрохолдингів України у 2022-2024рр.

Вирішальним чинником структурних змін стала логістична криза 2022 року, що спричинила тимчасове скорочення експорту зернових. У цей період агрохолдинги були змушені оптимізувати експортні портфелі, переорієнтовуючись на продукцію з вищою доданою вартістю, зокрема шроті, олійні концентрати та рафіновану олію, для яких логістичні ризики були нижчими, а маржинальність – вищою.

Таблиця 2.7

Товарна структура експорту агрохолдингів України у 2022–2024 рр

Товарна група	2022 рік	2023 рік	2024 рік
1	2	3	4
<i>Зернові культури (всього)</i>	58 %	52 %	48 %
– пшениця	22 %	19 %	18 %
– кукурудза	28 %	26 %	24 %
– ячмінь та інші	8 %	7 %	6 %
<i>Олійні культури та продукти переробки</i>	27 %	31 %	34 %
– соняшникова олія	17 %	19 %	21 %
– соняшковий шрот	5 %	7 %	8 %
– ріпакова та соєва олія	5 %	5 %	5 %
<i>Продукція тваринництва</i>	7 %	9 %	10 %
– м'ясо птиці (МХП)	6 %	7 %	8 %
– інша тваринницька продукція	1 %	2 %	2 %
<i>Харчові продукти переробки</i>	4 %	5 %	6 %
– готові харчові продукти	3 %	4 %	5 %
– цукор та продукти цукрової галузі	1 %	1 %	1 %
<i>Нішеві агропродукти (мед, крупи, сушені овочі тощо)</i>	4 %	3 %	2 %
<i>Разом</i>	100 %	100 %	100 %

Джерело: узагальнено автором на основі []

Товарна структура експорту агрохолдингів у 2022–2025 рр. демонструє чітку тенденцію до відходу від сировинної домінанти та поступового переходу до продукції з вищою доданою вартістю. Унаслідок логістичних обмежень 2022 року та подальшої адаптації ринку агрохолдинги були змушені переглядати традиційну модель експорту, що спричинило масштабне нарощування виробництва олійних продуктів, шротів, протеїнових концентратів і готової харчової продукції.

Упродовж 2023–2025 рр. чітко фіксується зростання ролі переробного сегменту, який стає ключовим драйвером експорту, тоді як частка зернових поступово зменшується. Посилення експорту продукції тваринництва та готових харчових продуктів свідчить про структурну модернізацію індустрії та її інтеграцію у світові продовольчі ланцюги з орієнтацією на ринки ЄС, Близького Сходу та Азії.

Особливу динаміку демонструє експортування продукції тваринництва, насамперед м'яса птиці, де МХП утримує фактичну монополію серед агрохолдингів. На відміну від зернових, цей сегмент засвідчив найвищу стійкість у кризові роки, що пояснюється стабільним попитом на білкові продукти на ринках Близького Сходу та ЄС. З аналогічних причин зростає роль готових харчових продуктів і напівфабрикатів, експорт яких активізувався у 2023-2025 роках.

Вагомим структурним трендом є переосмислення стратегічного портфеля експорту з боку провідних холдингів. У 2022-2025 рр. спостерігається системне збільшення частки товарів глибокої переробки: рафінованої олії, білкових концентратів, кристалічного цукру, сушених продуктів сої, підсолоджувачів та спеціалізованих кормів. Це свідчить про перехід до моделей, більш орієнтованих на стабільність доходів і зниження залежності від світової волатильності цін на сировину.

Суттєво змінилася географія збуту: внаслідок переорієнтації логістики агрохолдинги активізували поставки до ЄС, Туреччини, Китаю, Пакистану, Індонезії та країн Африки. Кожен сегмент товарної структури має власні «якорні» ринки: зернові переважно експортуються до ЄС та Азії, олія – до Індії, Китаю, Туреччини та Єгипту, продукція тваринництва – до Саудівської Аравії та ЄС, а цукор та нішеві продукти – до країн Близького Сходу та Північної Африки.

Аналіз динаміки експорту продовольчих товарів України у 2023 році, зіставлений із показниками попередніх періодів, зокрема 2021 року, є важливим інструментом для виявлення актуальних тенденцій та формування прогнозів розвитку аграрного сектора. Дослідження відповідності виробничих обсягів потребам зовнішніх ринків, а також оцінка конкурентоспроможності української продукції на міжнародній арені дозволяють окреслити ключові структурні трансформації, визначити наявні ризики та окреслити перспективні напрями зміцнення експортного потенціалу держави.

З огляду на посилення зовнішніх та внутрішніх викликів для аграрної галузі – зокрема геополітичної нестабільності, кліматичних змін, порушень у логістичних ланцюгах та тривалих наслідків пандемії COVID-19 – всебічне дослідження параметрів зовнішньої торгівлі продовольством набуває особливої актуальності. Аналіз як кількісних, так і якісних характеристик експорту, включаючи фізичні обсяги постачань, цінову динаміку, географічну диверсифікацію ринків збуту та чинники, що впливають на коливання зовнішньоторговельної активності, дає змогу своєчасно удосконалювати механізми державної підтримки та підвищувати ефективність інтеграції України у світові аграрні ринки.

Слід зазначити, що у 2023 році український продовольчий експорт міг продемонструвати рекордні результати за роки незалежності, якби не триваюча військова агресія російської федерації. На початку року, у січні-лютому, спостерігалось істотне зростання експортних постачань – їх обсяг перевищив рівень відповідного періоду 2021 року на 34%. Однак уже в березні відбулося різке зниження експортної активності, що призвело до скорочення поставок майже удвічі (рис. 2.2). Загалом за підсумками непростого 2023 року Україна експортувала близько 100 млн тонн товарів, що забезпечило валютні надходження у розмірі 44,2 млрд дол. США, тобто на 35% менше, ніж у 2021 році [12].

У 2023 році аграрна та харчова продукція продовжували формувати основу товарного експорту України, забезпечуючи близько 53% загального обсягу зовнішніх поставок. Важливе місце у структурі експорту також посідали металопродукція (приблизно 13,6%) та мінеральні товари (близько 9,8%). Водночас наслідки триваючої кризи істотно позначилися на діяльності окремих секторів промисловості: обсяги експорту продукції металургійного комплексу скоротилися на 62,5%, хімічної промисловості – на 54,3%, мінеральної продукції – на 48,6%, а паперової – на 48% [12]. Такі зміни свідчать про глибоку вразливість базових індустріальних галузей до зовнішніх шоків та порушень логістики.

Рис. 2.2. Частка експорту товарів України за секторами у 2023 році, %

Джерело: узагальнено автором на основі []

У рамках аналізу необхідним є визначення тих сегментів сфери послуг, які відіграють ключову роль у функціонуванні економіки України, а також ідентифікація тенденцій їх розвитку в порівнянні з попередніми роками. Ґрунтовне дослідження цієї інформації забезпечує можливість глибше зрозуміти структуру експорту послуг, визначити його драйвери та виявити потенційні напрями подальшої трансформації та зростання. Отримані результати дозволяють сформувати цілісне уявлення про функціонування сектору послуг у системі зовнішньої торгівлі України та окреслити перспективні вектори його розвитку (рис. 2.3).

У 2023 році обсяг експорту послуг з України становив 9,2 млрд доларів США, що на 28,3% менше порівняно з аналогічним показником попереднього року. Провідними напрямками в структурі експорту послуг залишалися телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги, частка яких склала 40,5% (еквівалентно 3,7 млрд доларів США). Другу позицію посідали

транспортні послуги – 32,3% (3 млрд доларів США), а третю – ділові послуги з питомою вагою 11,2% (1 млрд доларів США).

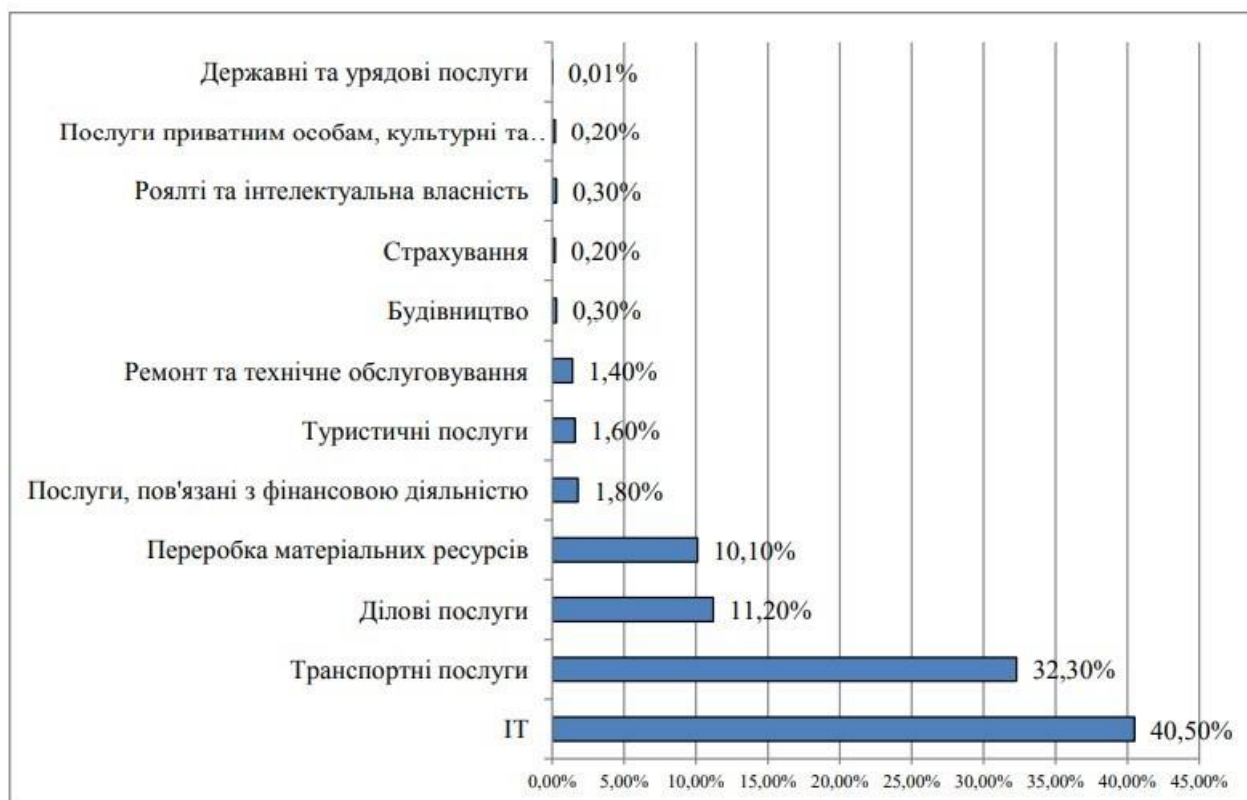

Рис. 2.3. Частка експорту послуг України за секторами у 2023 році, %
Джерело: узагальнено автором на основі []

Серед усіх секторів лише фінансові послуги продемонстрували позитивну динаміку, зафіксувавши зростання на 76,7% у порівнянні з 2022 роком. Натомість найбільш суттєве зниження обсягів експорту спостерігалось у сфері державних і урядових послуг (-86,7%), страхових послуг (-81,7%), послуг з ремонту та технічного обслуговування (-57,1%), а також послуг для населення, включно з культурними та рекреаційними (-56,4%).

У 2023 році Україна здійснювала експорт товарів і послуг до 233 країн і територій світу. Серед ключових зовнішньоекономічних партнерів варто відзначити Польщу, Румунію, Туреччину, Китай, Угорщину та Німеччину. Значущу роль у формуванні експортного потенціалу відіграють регіони країни. Найбільшими експортерами в 2023 році стали місто Київ (27,1% загального обсягу експорту), а також Дніпропетровська (12%), Львівська (7,2%), Одеська (5,6%) та Запорізька (5,5%) області.

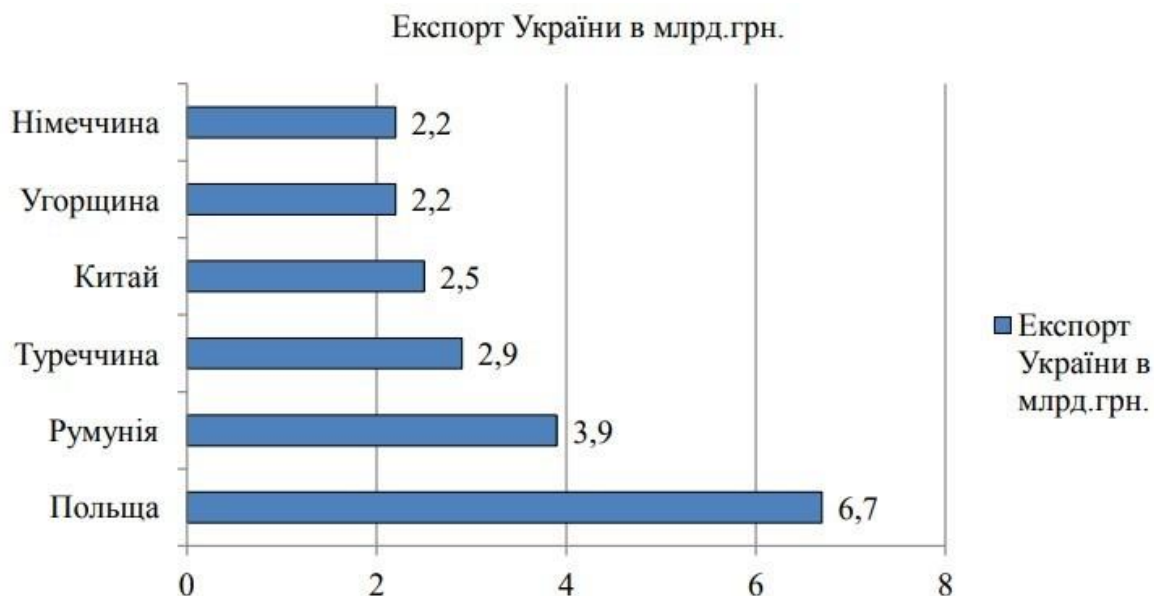

Рис. 2.4. Географічна структура експорту України у 2023 році, млрд. грн.

У 2024 році ключове місце в структурі товарного експорту України посіла продукція агропереробної промисловості. Лідером за вартісними показниками стала соняшникова олія, обсяг експорту якої перевищив 5 млрд доларів США. Вагомі експортні позиції також займала інша агроперероблена продукція, зокрема: шрот соняшниковий – понад 1 млрд доларів США; м'ясо птиці – 945 млн доларів США; цукор – 408 млн доларів США; олія соєва – 311 млн доларів США.

Таким чином, товарна структура експорту агрохолдингів України у 2022–2025 роках демонструє поступовий перехід від домінування сировинних зернових потоків до збалансованішої моделі, у якій зростає питома вага продукції переробки та товарів з вищою доданою вартістю. Ці процеси свідчать про стратегічне переорієнтування галузі на довгострокову стійкість, підвищення конкурентоспроможності та інтеграцію у глобальні продовольчі ланцюги з акцентом на розвиток переробних активів, диверсифікацію експортних ринків та оптимізацію логістичних ресурсів.

2.3. Вплив факторів на розвиток світового ринку продовольчих товарів

У сучасних умовах глобалізації світовий ринок продовольчих товарів формується під впливом системи комплексних факторів – економічних, соціально-демографічних, технологічних, екологічних та геополітичних. Сукупність цих чинників визначає рівень продовольчої безпеки, структуру міжнародної торгівлі, динаміку цін, конкурентні позиції країн-експортерів і споживчі патерни на глобальному рівні. Глобальні виклики останнього десятиліття – пандемія COVID-19, порушення логістичних ланцюгів, енергетична криза, кліматичні зміни, зростаюча волатильність аграрних ринків та повномасштабна російська агресія проти України – суттєво трансформували умови функціонування продовольчого сектору світу. Це зумовило підвищення ролі державної підтримки аграрних виробників, цифровізації логістики, диверсифікації ринків збуту та інноваційних механізмів управління ризиками.

Для України питання впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на продовольчий сектор є особливо актуальним. Україна традиційно входить до топ-10 світових експортерів зернових та олійних культур, забезпечуючи значну частку глобального ринку кукурудзи (10-14 %), пшениці (8-10%) та соняшникової олії (понад 50 % світового експорту). Водночас воєнні дії, блокування морських шляхів, порушення логістики, підвищення вартості ресурсів і кліматичні ризики створили безпрецедентні виклики, що відобразилися як на національній економіці, так і на стабільності світових продовольчих потоків. Саме тому аналіз впливу ключових факторів на глобальний продовольчий ринок є важливою передумовою для оцінки стійкості українського аграрного сектору та формування стратегічних рішень щодо його подальшого розвитку.

Основні фактори впливу на розвиток світового ринку продовольчих товарів та їх прояв в Україні представлено в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Фактори впливу на розвиток світового ринку продовольчих товарів
та їх наслідки для вітчизного ринку

Група факторів	Характеристика впливу на світовий ринок продовольчих товарів	Прояв та наслідки для України
1	2	3
Економічні	Зростання вартості енергоресурсів і добрив підвищує собівартість виробництва у світі (FAO: +18-35%).	Зростання собівартості на 30-45% через війну та подорожчання логістики
	Коливання світових цін на зернові, олійні, м'ясо та молочні продукти.	Зміщення експорту на європейські ринки; збільшення витрат на транспортування у 2,5–3 рази
	Посилення роль державних субсидій у ЄС, США, Китаї.	Зниження рентабельності виробництва зернових і олійних культур.
Технологічні та інноваційні	Поширення точного землеробства, автоматизації та роботизації.	Близько 45 % вітчизняних агрохолдингів використовують технології точного землеробства.
	Активне використання BIG DATA, систем прогнозування врожаїв, дистанційного моніторингу.	Цифрові рішення компенсують дефіцит робочої сили під час війни.
	Технології скорочують витрати та підвищують продуктивність.	ІТ-агро стартапи зміцнюють конкурентоспроможність України на ринку ЄС.
Кліматичні та екологічні	Поширення посух, повеней, шкідників і хвороб рослин.	Південні та східні регіони України потерпають від дефіциту вологи (врожайність знизилась на 15–20%).
	Зниження світових врожаїв зернових (IPCC: 1,8-3,2 % до 2030 р.).	Кліматична адаптація стає критичною: перехід на стійкі сорти, розвиток зрошення.
	Жорсткі екостандарти у ЄС щодо виробництва та експорту.	Зростає екологічний контроль експортерів до ЄС.
Геополітичні та безпекові	Конфлікти порушують глобальні логістичні ланцюги.	Блокування портів у 2022-2023 рр. скоротило поставки на 25 млн тонн.
	Висока залежність країн Африки та Азії від імпорту зерна з Чорноморського регіону.	Відкриття «морського коридору» у 2024-2025 рр. стабілізувало світові ціни на пшеницю.
	Зростання витрат на страхування та транспорт.	Україна залишається одним з ключових гарантів глобальної продовольчої безпеки
Соціально-демографічні	Зростання населення світу до 8,1 млрд збільшує попит на продукти харчування..	Попит на органічну продукцію ЄС стимулює український експорт (зростання +20% у 2023–2024)
	Тренд на здорове харчування та органічні продукти.	Внутрішній попит скорочується через міграцію та зниження купівельної спроможності.
	Зміна структури споживання у напрямку білкових продуктів	Зростає орієнтація виробників на нішеві експортні сегменти.

Джерело: узагальнено автором на основі []

Аналіз впливу ключових груп факторів на розвиток світового ринку продовольчих товарів свідчить про комплексний та багатовекторний характер

трансформацій, що відбуваються у глобальному аграрному секторі впродовж 2020-2024 рр.

Економічні, технологічні, кліматичні, геополітичні, соціально-демографічні та інституційно-регуляторні чинники формують нову архітектуру міжнародної торгівлі продовольством, визначаючи цінову динаміку, конкурентні переваги країн-експортерів та рівень продовольчої безпеки. Зростання витрат на ресурси, нестабільність логістики та коливання світових цін обумовлюють потребу у підвищенні ефективності виробництва та диверсифікації ринків збуту. Одночасно технологічні інновації, цифровізація та автоматизація виробничих процесів стають вирішальними факторами підвищення продуктивності та стійкості аграрних систем світу. Натомість кліматичні ризики та екологічні обмеження вимагають від країн нового екологічно орієнтованого підходу до ведення сільського господарства.

Для України наведені фактори мають особливо високий ступінь значущості, оскільки країна традиційно є одним із ключових експортерів зернових та олійних культур на світові ринки. Військова агресія росії, логістичні обмеження, підвищення вартості ресурсів і кліматична вразливість суттєво ускладнили функціонування вітчизняного агросектору, знизивши його рентабельність та доступність зовнішніх ринків. Водночас саме ці виклики стимулювали структурну перебудову, зокрема: активне впровадження агротехнологій, зміщення експорту в сторону ЄС, посилення екологічного контролю, використання альтернативних логістичних маршрутів, а також розвиток органічного виробництва та нішевих сегментів експорту. У комплексі це дозволяє Україні зберігати вагому роль у глобальній продовольчій системі, попри безпрецедентні зовнішні шоки.

Таким чином, результати проведеного аналізу чітко показують, що конкурентоспроможність України на світовому продовольчому ринку визначатиметься рівнем адаптації до глобальних факторів, швидкістю технологічного оновлення, здатністю мінімізувати екологічні та логістичні ризики, а також поглибленням інтеграції до європейського економічного

простору. Саме комплексний підхід до управління зазначеними факторами забезпечить стабільність, стійкість і подальше зростання українського аграрного експорту у мінливих умовах світового ринку.

Проведений PEST-аналіз, результати якого наведені в табл. 2.9 демонструє, що розвиток світового продовольчого ринку визначається взаємодією політичних ризиків, економічної волатильності, соціальних трансформацій і технологічного прориву. Зміна цих факторів формує нову глобальну конфігурацію попиту й пропозиції, посилює конкуренцію між країнами та стимулює модернізацію аграрного сектору.

Таблиця 2.9

PEST-аналіз світового ринку продовольчих товарів за 2020-2024 рр.

Фактор	Зміст та ключові характеристики впливу на світовий ринок продовольчих товарів
Р. Політичні	Геополітичні конфлікти (Україна, Близький Схід) порушують логістичні ланцюги, підвищують ризики дефіциту та волатильності цін. Державна підтримка аграрного сектору у США, ЄС та Китаї посилює глобальну конкуренцію. Експортні обмеження й квоти (Індія, Туреччина, Аргентина) впливають на доступність зернових і рису. Зростання ролі міжнародних організацій (FAO, WFP) у регулюванні продовольчої безпеки.
Е. Економічні	Зростання вартості енергоносіїв, добрив, логістики підвищення собівартості виробництва. Індекс цін FAO у 2022 р. досяг піку, після 2023 р. – часткове зниження, але висока волатильність зберігається. Інфляційні процеси у світі впливають на доступність продуктів у країнах, що розвиваються. Ріст попиту в Азії та Африці; зміна структури глобальної торгівлі на користь білкових та перероблених продуктів.
S. Соціальні	Населення світу перевищує 8,1 млрд стабільне зростання попиту на продовольство. Тенденції здорового харчування та органічних продуктів стають доміантними у розвинених країнах. Урбанізація та зміна стилю життя збільшують попит на готові до споживання продукти та швидке харчування. Зростає інтерес до альтернативних джерел білка (рослинні протеїни, лабораторне м'ясо).
T. Технологічні	Активний розвиток точного землеробства, агродронів, Big Data, роботизації й автоматизації ферм. Використання AI та прогнозних моделей для управління врожайністю й ризиками клімату. Інновації в переробці, пакуванні та зберіганні підвищують конкурентоспроможність виробників. Блокчейн та цифрова сертифікація забезпечують прозорість і простежуваність ланцюгів постачання.

*Джерело: власна розробка

Виходячи із результатів PEST-аналіз світового ринку продовольчих товарів за 2020-2025 рр. представлено вище встановлено, що світовий ринок

продовольчих товарів у 2020-2025рр. перебуває під впливом глибоких політичних, економічних, соціальних та технологічних трансформацій. Геополітичні кризи та політичні інтервенції формують нестабільність поставок і цінову волатильність. Економічні дисбаланси, подорожчання ресурсів і інфляція визначають структуру попиту й пропозиції. Соціальні тренди демонструють переорієнтацію споживачів на якісні, органічні та високотехнологічні продукти. Технологічний прогрес, у свою чергу, забезпечує новий рівень ефективності виробництва, переробки й логістики. У сукупності ці фактори формують нову архітектуру глобального продовольчого ринку, яка потребує адаптаційних стратегій від усіх країн-учасників.

Проведений SWOT-аналіз (табл. 2.10) показує, що світовий ринок продовольчих товарів функціонує в умовах одночасного впливу потужних внутрішніх сильних сторін – технологічного прогресу, глобалізації торгівлі та зростаючого попиту – та вагомих зовнішніх викликів, передусім геополітичних і кліматичних. Слабкі сторони, зокрема залежність від ресурсів і нерівномірність розвитку, у поєднанні з загрозами війни, торговельних бар'єрів і зміни клімату формують високу волатильність ринку. Водночас можливості, пов'язані з інноваціями, органічним виробництвом і розвитком нових логістичних рішень, свідчать про значний потенціал для підвищення стійкості глобальної продовольчої системи. Для країн-експортерів, включно з Україною, використання цих можливостей та мінімізація загроз визначатимуть конкурентоспроможність у новій глобальній продовольчій архітектурі.

Наступним етапом дослідження є проведення DESTEP-аналізу – розширена макроаналітична модель, яка використовується для оцінки зовнішнього середовища ринку або галузі.

Таблиця 2.10

SWOT-аналіз світового ринку продовольчих товарів за 2020-2024 рр.

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Висока глобальна диверсифікація виробників і країн-експортерів. 2. Розвиток сучасних агротехнологій (AI, точне землеробство, автоматизація). 3. Розвинена система міжнародної торгівлі та логістики. 4. Зростання ролі міжнародних організацій у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки.	1. Значна залежність ринку від політичних і геополітичних ризиків. 2. Нерівномірність розподілу ресурсів і виробничих потужностей у світі. 3. Висока чутливість до коливань цін на енергоресурси, добрива, паливо. Вразливість до кліматичних змін та стихійних лих.
Можливості	Загрози
1. Зростаючий глобальний попит на продовольство через збільшення населення. 2. Розвиток органічного виробництва та сегмента екологічно чистих продуктів. 3. Поширення цифрових платформ, блокчейну та інновацій у логістиці. 4. Можливість зміцнення продовольчої стійкості через регіональну кооперацію й нові торговельні угоди.	1. Геополітичні конфлікти та торговельні обмеження, що здатні паралізувати поставки. 2. Поглиблення кліматичних ризиків (посухи, повені, шкідники, деградація ґрунтів). 3. Економічна нестабільність і зростання бідності у країнах, що розвиваються. 4. Ризик дефіциту окремих продовольчих товарів та цінові шоки.

*Джерело: власна розробка

Абревіатура DESTEP включає шість груп факторів:

D – Demographic (демографічні)

E – Economic (економічні)

S – Social (соціальні)

T – Technological (технологічні)

E – Environmental (екологічні)

P – Political/Legal (політичні та правові)

DESTEP дозволяє всебічно аналізувати глобальні тенденції, що впливають на ринок, визначати ризики та можливості, формувати стратегічне бачення розвитку.

DESTEP-аналіз підтверджує, що світовий ринок продовольчих товарів у 2020–2025 рр. розвивається під впливом комплексних демографічних, економічних, соціальних, технологічних, екологічних і політичних змін. Ключові тенденції – зростання населення, технологічна модернізація та зміна поведінки споживачів – сприяють розширенню ринку.

Таблиця 2.11

DESTEP-аналіз світового ринку продовольчих товарів за 2020-2024рр.

Категорія DESTEP	Ключові характеристики та вплив на світовий ринок продовольчих товарів
1	2
Д. Демографічні фактори	Зростання населення світу до 8,1 млрд осіб призводить збільшення глобального попиту на продовольство. Урбанізація (понад 56% населення проживає в містах) формує попит на швидкі та готові до споживання продукти. Старіння населення у ЄС, Японії це зміна структури харчування (здорові, низькокалорійні продукти).
Е. Економічні фактори	Волатильність світових цін на зернові та олійні (пік у 2022 р., часткова стабілізація у 2023-2025 рр.). Подорожчання добрив, пального та логістики призводить зростання собівартості виробництва. Інфляція у країнах, що розвиваються, знижує доступність продуктів. Зростання попиту в Азії та Африці стимулює ріст обсягів виробництва.
С. Соціальні фактори	Зміна моделей споживання: популярність органічних, веганських та функціональних продуктів. Посилення трендів здорового харчування, зниження споживання цукру, червоного м'яса. Вплив пандемії COVID-19 на перехід до онлайн-покупок та домашнього харчування.
Т. Технологічні фактори	Поширення агродронів, автоматизації ферм. Використання цифрових платформ управління врожайністю. Інновації в холодному ланцюзі, зберіганні та пакуванні збільшують строк придатності продуктів. Блокчейн та цифрові сертифікати підвищують прозорість постачання.
Е. Екологічні фактори	Кліматичні зміни (посухи, повені, деградація ґрунтів) впливають на врожайність у всіх регіонах. Посилення екологічних вимог у ЄС: Green Deal, Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM). Дефіцит водних ресурсів у низці країн (Індія, Китай, Північна Африка).
Р. Політичні та правові фактори	Геополітичні конфлікти (війна в Україні, регіональні конфлікти в Африці та Азії) порушують логістику. Торговельні бар'єри, експортні обмеження (Індія на рис, Аргентина на зерно). Державні програми підтримки агросектору у ЄС, США, Китаї формують нерівні умови конкуренції. Посилення регуляцій у сфері продовольчої безпеки та якості (SPS стандарти).

*Джерело: власна розробка

Натомість цінова волатильність, геополітичні конфлікти та кліматичні ризики формують нові виклики щодо стабільності продовольчих ланцюгів. Ефективна адаптація до цих факторів визначатиме конкурентоспроможність держав на глобальному продовольчому ринку.

Етапи розвитку ринку продовольчих товарів України у 2020–2024 рр. узагальнено в табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Етапи розвитку ринку продовольчих товарів України у 2020–2024 рр.

Етап	Хронологічні межі	Коротка характеристика етапу
Етап стабільного зростання та інтеграції	2020 -2021 рр.	Ринок продовольчих товарів характеризувався високою динамікою виробництва та експорту. Україна входила до числа провідних світових експортерів зернових і олійних культур; забезпечувала рекордні врожаї та поглиблювала інтеграцію у міжнародні продовольчі ланцюги. Внутрішній ринок залишався відносно стабільним, із достатнім рівнем самозабезпечення основними видами продовольства.
Етап шокового руйнування та логістичного колапсу	2022 р.	Повномасштабна війна спричинила різке падіння виробництва та експорту, часткову втрату угідь, руйнування логістичної та портової інфраструктури. Обсяги експорту зернових та соняшникової олії скоротилися більш ніж удвічі в перші місяці війни. Ринок перейшов у режим виживання, а внутрішня продовольча безпека стала залежати від державної та міжнародної підтримки.
Етап адаптації та переорієнтації логістичних потоків	2023 р.	Ринок розпочав структурну адаптацію: виробники та трейдери активно переорієнтовували експорт з морських портів на дунайські, автомобільні та залізничні маршрути до ЄС. Внутрішня торгівля частково відновилася. Зросла роль імпортих продовольчих товарів, що виявило структурну залежність України від імпорту готової харчової продукції. Почалося поступове відновлення виробництва.
Етап формування нової моделі розвитку та технологічної модернізації	2024 р.	Україна переходить до нової моделі функціонування продовольчого ринку, орієнтованої на диверсифікацію експорту, розвиток переробки, зменшення частки сировинного експорту та технологічну модернізацію. Відновлення морських коридорів і зміцнення співпраці з ЄС стабілізують експортні потоки. Зростає роль внутрішньої переробки, цифровізації та інноваційних агротехнологій як основи стійкості ринку.

Джерело: узагальнено автором на основі []

У 2020–2021 рр. продовольчий ринок України розвивався на тлі поєднання внутрішньої макроекономічної нестабільності та сприятливої кон'юнктури світових аграрних ринків. Україна закріпила статус одного з ключових світових експортерів зернових і олійних культур: у 2021 р. на її частку припадало близько 10 % світового експорту пшениці, 15 % кукурудзи й ячменю та понад 40–50 % експорту соняшникової олії. Ці позиції забезпечувалися високою врожайністю, модернізацією агровиробництва й орієнтацією на зовнішні ринки, насамперед

країни Близького Сходу, Північної Африки та Азії. Водночас внутрішній ринок характеризувався зростанням цін на продовольство під впливом девальвації, підвищення світових котирувань і поступового збільшення частки переробленої продукції в структурі споживання.

Повномасштабне вторгнення росії у 2022 р. стало безпрецедентним шоком для продовольчого ринку України. Блокування чорноморських портів, руйнування інфраструктури, мінування полів і скорочення посівних площ спричинили різке падіння фізичних обсягів експорту – у перші місяці війни він скоротився орієнтовно на 50 %, що відразу позначилося і на внутрішніх, і на світових цінах. У структурі внутрішнього ринку посилилася роль залізничної, автомобільної та дунайської логістики, що привело до суттєвого зростання транспортної складової в кінцевій ціні продовольчих товарів. Це, у свою чергу, активізувало інфляційні процеси та збільшило навантаження на домогосподарства, особливо в прифронтових і сільських регіонах.

У 2023 р. ринок продовольчих товарів України увійшов у фазу адаптації. Завдяки «зерновій ініціативі» та розвитку альтернативних логістичних маршрутів (дунайські порти, «шляхи солідарності» через ЄС) відбулося поступове відновлення експортних потоків зерна, олійних культур і продуктів переробки. За оцінками міжнародних досліджень, понад 50 % агропродовольчого експорту (групи HS 1–24) у 2023 р. було спрямовано до країн ЄС, і приблизно така сама частка імпорту агропродовольчої продукції надходила саме з Європейського Союзу. Це свідчить про структурну переорієнтацію ринку з традиційних напрямів (Близький Схід, Північна Африка) на європейський простір. Водночас FAO фіксує погіршення продовольчої безпеки окремих груп населення: частина домогосподарств, особливо в сільській місцевості й у зонах, наближених до лінії фронту, опинилася у стані помірної та тяжкої продовольчої нестачі, що вимагало розгортання гуманітарних програм підтримки.

У 2024 р. український продовольчий ринок поєднує високий рівень зовнішньої активності з підвищеною вразливістю до безпекових, логістичних і цінових ризиків. За оцінками профільних організацій, виробництво та експорт

основних культур (зернових, соняшнику, ріпаку) демонструють відносну стабілізацію після обвалу 2022 р., а Україна зберігає значну частку на світовому ринку соняшникової олії та зерна, незважаючи на зменшення посівних площ. Разом із тим зберігаються високі логістичні витрати, періодичні перебої з експортом через атаки на портову інфраструктуру, а також регуляторні обмеження з боку окремих країн ЄС щодо імпорту української продукції. На внутрішньому ринку це проявляється у підвищеній волатильності цін, диференціації доступу до продовольства між регіонами, а також у посиленні ролі держави та міжнародних організацій (FAO, WFP, ЄС) у підтримці продовольчої безпеки вразливих домогосподарств.

Узагальнюючи, розвиток ринку продовольчих товарів України у 2020–2024 рр. можна охарактеризувати як перехід від моделі «експортно орієнтованого зростання в умовах глобальної кон'юнктури» до моделі «адаптивного функціонування в умовах війни, логістичних обмежень та структурної переорієнтації на ринок ЄС». З одного боку, аграрно-продовольчий сектор підтвердив високу стійкість, зберігши експортний потенціал і ключову роль України у глобальній продовольчій безпеці. З іншого зросла внутрішня соціальна й регіональна асиметрія доступу до продовольства, посилилися залежність від зовнішньої підтримки та чутливість до геополітичних і кліматичних ризиків. Подальший розвиток ринку потребує поєднання інвестицій у технологічну модернізацію, відновлення та диверсифікацію логістичної інфраструктури, розширення переробки та цілеспрямованої соціальної політики у сфері продовольчої безпеки.

Висновки до розділу 2

За результатами проведеного дослідження тенденцій розвитку світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації зроблені наступні висновки.

Проаналізувавши сучасні тенденції розвитку світового ринку продовольчих товарів встановлено, що у 2007–2024 рр. світовий продовольчий ринок пройшов кілька хвиль різкої волатильності, кульмінацією яких став «ціновий шок» 2021–2022 рр. із піковими значеннями індексу продовольчих цін ФАО. Після 2022 р.

відбувається поступова корекція та часткова стабілізація, однак індекси залишаються суттєво вищими за докризові рівні. Структурні зміни проявляються у підвищеній чутливості окремих товарних груп (насамперед рослинних олій, зернових і цукру) до геополітичних, енергетичних та кліматичних шоків, а також у зростанні ролі продукції з вищою доданою вартістю та посиленні глобалізації агропродовольчих ланцюгів.

Проведена оцінка кон'юнктури світового продовольчого ринку та проаналізувати діяльність вітчизняних компаній у міжнародному конкурентному середовищі – доведено, що український аграрно-продовольчий сектор, попри безпрецедентні виклики війни, зберігає ключові позиції на світових ринках зернових, олійних культур та окремих видів продукції переробки. Аналіз концентрації земельного банку та експортних потоків засвідчив домінування великих агрохолдингів (Kernel, МХП, Ukrlandfarming, Astarta-Kyiv, Agroprosperis тощо), на які припадає переважна частка агроекспорту. У 2020–2024 рр. зафіксовано перехід від переважно сировинної моделі експорту до поступового нарощування частки переробленої продукції (олії, шротів, м'яса птиці, готових харчових продуктів), диверсифікацію географії поставок та суттєве посилення орієнтації на ринок ЄС за одночасного зростання ролі альтернативних логістичних маршрутів (дунайський кластер, сухопутні коридори).

Дослідження впливу ключових факторів глобалізації, технологічних змін, цінових циклів та логістичних ризиків на розвиток світового ринку продовольчих товарів встановлено, що сукупний вплив економічних, геополітичних, кліматичних, соціально-демографічних, технологічних та інституційно-регуляторних чинників формує нову, значно більш вразливу, але й більш технологізовану архітектуру світового продовольчого ринку. Проведені PEST-, SWOT- та DESTEP-аналізи показали, що з одного боку, ринок спирається на потужні сильні сторони (технологічний прогрес, глобалізовані ланцюги постачання, зростаючий попит), а з іншого – стикається з посиленням загроз, пов'язаних із війнами, кліматичними катастрофами, енергетичною кризою,

нерівністю доступу до продовольства та регуляторним тиском. Для України це означає необхідність прискореної адаптації: технологічного оновлення агросектору, подальшої диверсифікації ринків збуту, розвитку переробки та логістичної інфраструктури, а також поглиблення інтеграції до європейського економічного простору з одночасним урахуванням вимог «зеленого курсу» та стандартів продовольчої безпеки.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

3.1. Роль України на світовому ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації

Роль України на світовому ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації є однією з ключових тем сучасної економічної науки, оскільки країна виступає важливим учасником забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Завдяки значному аграрному потенціалу, родючим ґрунтам, сприятливим кліматичним умовам та сформованому експортноорієнтованому аграрному сектору Україна займає провідні позиції у світовому виробництві та торгівлі зерновими, олійними культурами, продукцією переробки. У контексті глобалізації, коли зростає взаємозалежність національних продовольчих ринків, українська агропродовольча продукція відіграє роль стабілізатора світових ринків та важливого чинника диверсифікації імпорتنих потоків для багатьох країн Азії, Африки та ЄС.

Водночас формування ролі України в глобальній продовольчій системі визначається не лише кількісними показниками виробництва та експорту, а й якісними змінами у структурі аграрного сектору, технологічним рівнем виробництва, здатністю адаптуватися до логістичних, політичних і цінових ризиків світової економіки. Воєнні виклики, трансформація логістичних маршрутів, інтеграція до європейських ринків, підвищення стандартів якості та безпечності харчових продуктів формують нову модель участі України у глобальному продовольчому ринку. Саме тому дослідження ролі України в умовах глобалізації є важливим для розуміння її стратегічного потенціалу та визначення пріоритетів розвитку аграрного сектору у майбутньому.

У 2020-2021 рр. аграрний експорт України демонстрував стійке зростання і став ключовим драйвером валютних надходжень. За даними Держстату, вартість експорту сільськогосподарської продукції та продовольства зросла з орієнтовно 22 млрд дол. США у 2020 р. до постмайданного максимуму 27,7 млрд дол. у 2021 р., що становило близько 41% усього товарного експорту країни.

У структурі експорту домінували зернові (пшениця, кукурудза, ячмінь), олійні культури та продукти їх переробки (соняшникова олія, шрот), на які припадало понад 70–80 % агропродовольчого експорту.

Україна посідала провідні позиції на світових ринках: близько 12% світового експорту кукурудзи, 9% пшениці, 46% соняшникової олії та 54% соняшникового шроту, що формувало її репутацію одного з ключових гарантів глобальної продовольчої безпеки.

Основними ринками збуту до 2022 р. були країни Азії (передусім Китай, Індія, Туреччина, Саудівська Аравія), ЄС (Нідерланди, Іспанія, Польща, Німеччина, Італія) та північноафриканські імпортери (Єгипет, Нігерія, Марокко, Лівія).

Повномасштабна агресія РФ у 2022 р. спричинила різке падіння експорту через блокаду чорноморських портів, руйнування інфраструктури та мінування орієнтовно 20–25 % сільськогосподарських земель.

У грошовому вимірі експорт агропродукції знизився від пікового рівня 2021 р. приблизно на 15–20 %, однак завдяки «зерновій ініціативі» в Чорному морі та створенню «шляхів солідарності» через ЄС уже у 2023 р. було відновлено значні обсяги поставок: загальний експорт агропродукції досяг 61,8 млн т, переважно зерна та олійних культур.

При цьому частка агропродовольчого експорту в загальному експорті товарів України зросла до 60–62 %, що свідчить про посилення «сировинної» спеціалізації країни в умовах війни.

У 2024 р. адаптація логістики (активніше використання дунайських портів, альтернативних морських маршрутів і залізничних коридорів через ЄС) дала змогу наростити фізичні обсяги: за січень–листопад 2024 р. Україна експортувала близько 72,7 млн т агропродукції, а за підсумками року очікувалося подальше зростання, хоча структура змістилася на користь олійних культур та продуктів переробки.

У сукупності це свідчить про те, що в 2020–2024 рр. Україна, попри шоки війни, зберегла й навіть частково посилила свою роль одного з провідних експортерів продовольчих товарів на світовому ринку, поступово переходячи від моделі «зернового придатку» до стратегії підвищення частки продукції з більшою доданою вартістю.

У 2013 році частка сільського господарства становила 27% українського експорту, тоді як металургія займала друге місце з 28%. До 2021 року аграрний сектор випередив металургію, досягнувши постнезалежного максимуму - 41% експорту вартістю 27,71 млрд дол. США, як показано на рис. 3.1.

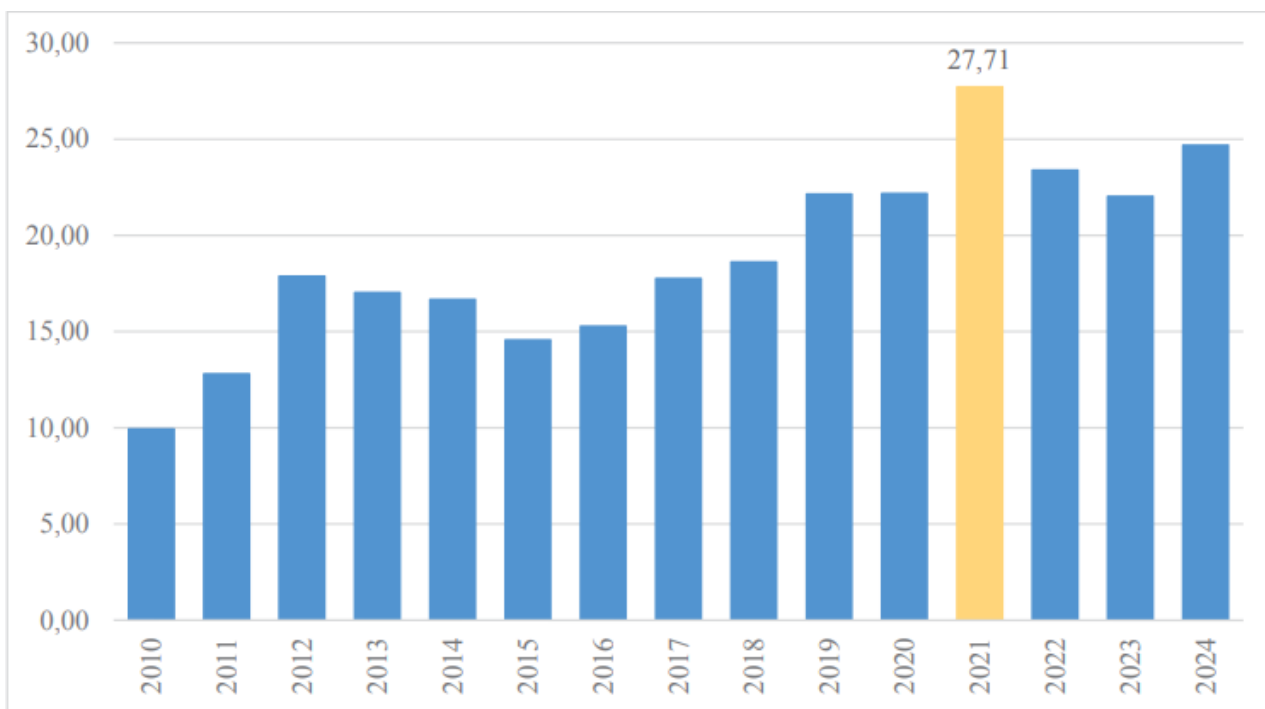

Рис. 3.1. Динаміка експорту сільськогосподарської продукції з України, за 2010-2024 рр., млрд дол. США

Джерело: складено авторами за даними []

Впродовж багатьох років міжнародний попит на українську продукцію був дуже високим, унаслідок чого кукурудза, пшениця, ячмінь, соняшникова олія та соняшковий шрот становили близько третини загального експорту країни та понад 70% агропродовольчого експорту в довоєнні роки.

Україна зберегла свої позиції одного з провідних світових виробників і експортерів сільськогосподарської продукції, відіграючи ключову роль у вирішенні глобальної продовольчої кризи. У 2021/22 році Україна була найбільшим у світі виробником насіння соняшнику та найбільшим експортером соняшникової олії та шроту, контролюючи відповідно 46% і 54% світового експорту. Україна також посідала третє місце серед експортерів ячменю та ріпаку та четверте – серед світових експортерів кукурудзи (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Виробництво та експорт сільськогосподарської продукції України
у 2021/22 році

Продукція	Виробництво			Експорт		
	Обсяг (млн. т)	Місце серед світових виробників	Частка у світовому виробництві	Обсяг (млн. т)	Місце серед світових виробників	Частка у світовому виробництві
Кукурудза	41,90	№ 6	3,5%	23,00	№ 4	12,0%
Пшениця	33,00	№ 7	4,3%	19,00	№ 5	9,0%
Соняшник	17,50	№ 1	30,6%	75,00	№ 9	3,0%
Ячмінь	9,90	№ 4	6,8%	5,80	№ 3	17,0%
Соняшникова олія	5,68	№ 2	30,6%	4,95	№ 1	46,0%
Соняшликовий шрот	5,45	№ 2	27,5%	4,10	№ 1	54,0%
Ріпак	3,02	№ 6	4,4%	2,70	№ 3	20,0%

Джерело: складено авторами за даними []

Україна є п'ятим найбільшим світовим експортером пшениці, тоді як перші чотири позиції займають США, Канада, Австралія та Росія. Встановлено, що країна контролює від 5% до 9% світового експорту пшениці та є найбільшим експортером пшениці в Європі. У довоєнний період українські агропродовольчі товари стабільно розширювали свою частку на ринках ЄС, а також країн Африки та Азії. Важливо зазначити, що Азія стала основним ринком збуту пшениці, ячменю та соняшникової олії, тоді як Європа домінувала на ринку імпорту ріпаку

У 2021 році, за даними ОЕС, основними напрямками експорту були:

- Азія: Китай (14,5%), Індія (6,69%), Туреччина (4,98%), Саудівська Аравія (2,71%), Пакистан (2,68%), Індонезія (2,45%);
- Європа: Нідерланди (5,73%), Іспанія (4,02%), Польща (3,35%), Німеччина (2,74%), Італія (2,5%), Велика Британія (2,02%);
- Африка: Єгипет (5,75%), Нігерія (2,01%), Ефіопія (1,82%), Марокко (1,38%), Лівія (1,29%), Туніс (1,12%).

За результатами індексу глобальної продовольчої безпеки GFSI (Global Food Security Index) у 2022 році Україна посіла 26-те місце серед європейських країн та 71-шу позицію у світовому рейтингу зі 113 держав, що свідчить про погіршення ключових компонентів продовольчої стійкості [7].

Аналіз складових індексу демонструє, що за показником «Забезпеченість продуктами харчування» Україна отримала 66,6 бала та зайняла 65-те місце у світі. Такі результати значною мірою обумовлені зростанням цін на продукти харчування, збільшенням частки витрат домогосподарств на харчування та недостатнім державним фінансуванням продовольчих програм. За показником «Якість і безпечність харчових продуктів» країна отримала 71,3 бала (52-ге місце), що вказує на наявність системних проблем у забезпеченні контролю та стандартизації харчової продукції. Особливо критичною залишається ситуація за індикатором «Стійкість природних ресурсів», де Україна продемонструвала найнижчі значення через недосконалість державної політики управління ризиками, деградацію екосистем та проблеми з доступом до водних ресурсів (табл. 3.2).

Динаміка змін індексу продовольчої безпеки України у 2019-2022 рр., наведена на рис. 3.2, підтверджує різке погіршення ситуації у 2022 році порівняно з попереднім періодом. Основним чинником стало стрімке зниження економічної доступності продовольства на тлі інфляції, логістичних порушень, зниження виробництва та втрати частини аграрної інфраструктури. Така тенденція формує ризики не лише для внутрішнього ринку, а й для глобальної продовольчої стабільності, оскільки тривала війна в Україні здатна суттєво трансформувати світові зернові потоки та посилити дисбаланси на міжнародних ринках.

Таблиця 3.2

Показники Глобального індексу продовольчої безпеки для України у 2022 р

Показник	Отримані бали	Рейтингове місце
Забезпечення продуктами харчування	66,6 / 100	65
Економічна та фізична доступність	48 / 100	93
Стійкість та стійкість природних ресурсів	43,5 / 100	94

Якість та безпека продовольства	71,3 / 100	52
---------------------------------	------------	----

Джерело: складено авторами за даними []

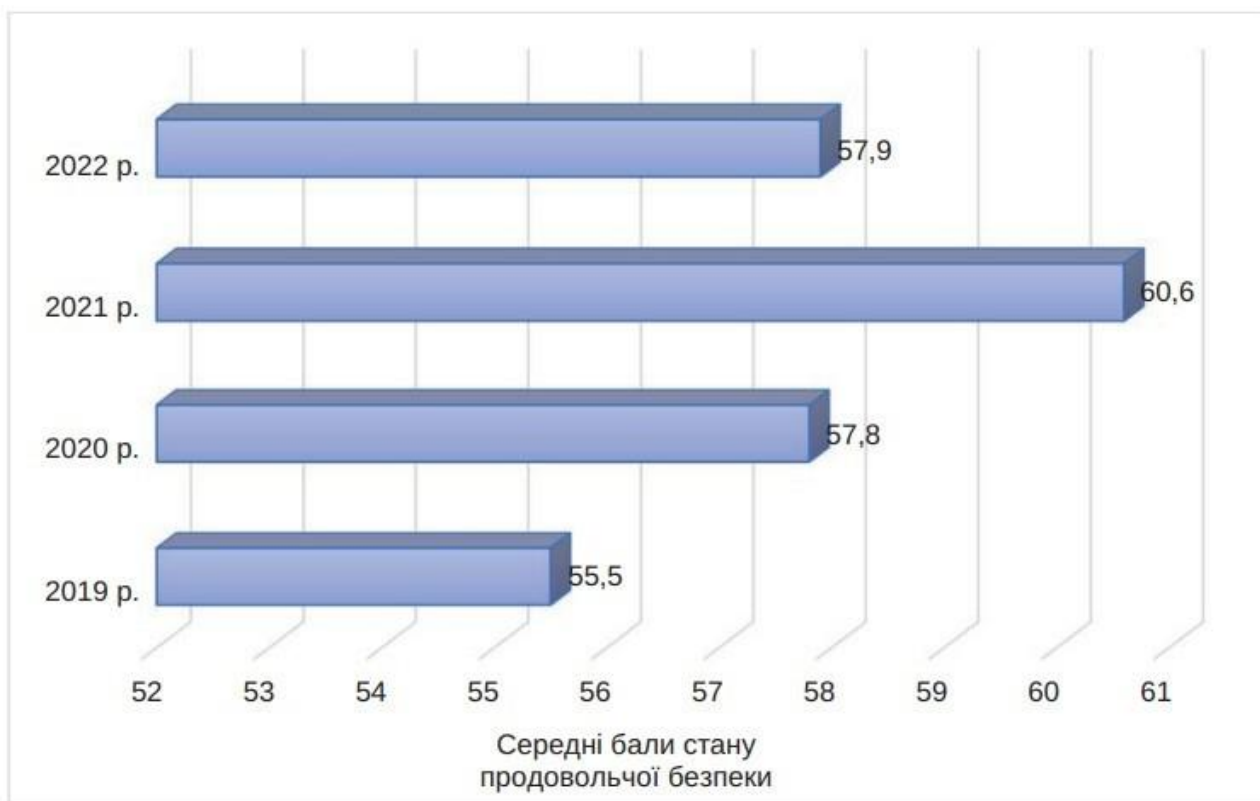

Рис. 3.2. Динаміка змін індексу продовольчої безпеки України
протягом 2019-2022 років

Джерело: складено авторами за даними []

Оцінювання стану продовольчої безпеки здійснюється шляхом порівняння фактичного рівня споживання основних продуктів харчування населенням із науково обґрунтованими фізіологічними нормами. Результати аналізу засвідчують, що в Україні повне дотримання рекомендованих норм спостерігається лише щодо трьох груп продуктів –рослинних олій, картоплі та овочів (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Стан забезпеченості продовольством населення України, % від
фізіологічних норм (2020–2024 рр.)

Продуктова група	2020р.	2021р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
М'ясо та м'ясопродукти	72%	70%	66%	65%	64%
Молоко та молокопродукти	58%	56%	53%	52%	51%

Яйця	101%	98%	93%	92%	90%
Хліб та хлібопродукти	102%	98%	92%	91%	90%
Овочі	108%	110%	105%	103%	102%
Картопля	115%	113%	110%	108%	106%
Олія рослинна	125%	120%	118%	117%	115%
Фрукти та ягоди	72%	70%	65%	63%	62%
Цукор	97%	95%	94%	93%	91%
Риба та рибопродукти	54%	53%	50%	49%	48%

Джерело: складено авторами за даними []

Протягом 2020–2024 рр. рівень забезпеченості продовольством населення України демонструє сталу тенденцію до зниження, що особливо проявилось після 2022 року внаслідок воєнних дій, руйнування логістичної інфраструктури та зниження купівельної спроможності домогосподарств. Лише окремі категорії – картопля, овочі та рослинна олія – стабільно перевищують фізіологічні норми споживання, тоді як більшість інших груп (м'ясо, молоко, риба, фрукти) характеризуються суттєвим недоспоживанням. Це вказує на погіршення продовольчої доступності та зниження якості раціону населення.

Глобалізаційні процеси справляють комплексний вплив на продовольчу безпеку України, зумовлюючи як позитивні, так і негативні наслідки. У контексті позитивних ефектів доцільно виокремити такі ключові чинники.

По-перше, відбувається активізація експортної діяльності в аграрному секторі. Україна стабільно утримує позиції одного з провідних постачальників зернових та олійних культур на світовий ринок. Розширення експортного потенціалу, зумовлене глобалізацією, сприяє зростанню валютних надходжень та загальному зміцненню макроекономічних показників.

По-друге, інтеграція України до глобальних ланцюгів постачання продукції є наслідком участі в міжнародних економічних об'єднаннях, зокрема Світовій організації торгівлі (СОТ) та в межах Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Це забезпечує доступ до іноземних ринків збуту, сприяє трансферу технологій, гармонізації стандартів якості та підвищенню ефективності аграрного виробництва.

По-третє, відкритість економіки в умовах глобалізованого простору створює передумови для залучення іноземних інвестицій у сільське господарство. Іноземний капітал використовується для модернізації інфраструктури, впровадження інноваційних технологій, підвищення продуктивності та конкурентоспроможності агропромислового комплексу.

Водночас глобалізація супроводжується низкою загроз для продовольчої безпеки країни. Однією з ключових проблем є підвищена залежність від зовнішніх ринків. Значна частка української сільськогосподарської продукції експортується, що обумовлює чутливість аграрного сектору до глобальних цінових коливань і нестабільності попиту, особливо у періоди економічних або політичних криз. Це, у свою чергу, може поставити під загрозу забезпечення внутрішніх потреб населення у базових харчових продуктах.

Крім того, глобалізаційні процеси сприяють концентрації виробництва в руках великих агропромислових корпорацій, що призводить до витіснення малих та середніх сільськогосподарських виробників. Така ситуація знижує стійкість місцевих продовольчих систем, обмежує розвиток сільських територій та поглиблює соціально-економічну нерівність в аграрному секторі.

Ще одним негативним наслідком є екологічна деградація внаслідок інтенсифікації сільськогосподарського виробництва відповідно до глобальних економічних тенденцій. Надмірне використання природних ресурсів, зокрема виснаження ґрунтів, забруднення водних екосистем і зниження рівня біорізноманіття, становлять довгострокову загрозу для сталості аграрної діяльності та збереження екосистем.

3.2. Перспективи продовольчого забезпечення України

Перспективи продовольчого забезпечення України у середньо- та довгостроковому горизонті формуються під впливом сукупності внутрішніх і зовнішніх чинників, що зумовлюють параметри відновлення та трансформації національної агропродовольчої системи. В умовах триваючої воєнної агресії та

порушення традиційних логістичних шляхів особливого значення набуває зміцнення стійкості продовольчого сектора, підвищення гнучкості виробничих і торговельних ланцюгів, а також модернізація інституційного середовища, яке забезпечує функціонування аграрного ринку. Україна має унікальні природно-кліматичні ресурси та аграрний потенціал, однак через руйнування інфраструктури, мінування земель, скорочення інвестицій та підвищені ризики виробництво потребує нових підходів до організації та державної підтримки. Перспективним напрямом є розвиток диверсифікованих логістичних маршрутів, зокрема сухопутних транспортувальних коридорів, розширення можливостей Дунайського кластеру та інтеграція у європейські транспортні мережі, що здатне суттєво зменшити залежність від морських шляхів та забезпечити сталі канали експорту продовольства.

У контексті євроінтеграції перспективи продовольчої безпеки України значною мірою визначаються темпами гармонізації стандартів якості, безпечності та простежуваності харчової продукції з нормами ЄС. Перехід до європейської моделі регулювання відкриває доступ до технологій глибокої переробки, стимулює розвиток екологічно орієнтованого виробництва та формує передумови для посилення позицій українських виробників на висококонкурентних ринках. У межах внутрішнього ринку важливою умовою довгострокового продовольчого забезпечення є відновлення купівельної спроможності населення, що забезпечить збалансований попит і стимулюватиме розвиток локальної переробної промисловості. Водночас формування сталих продовольчих систем потребує впровадження інноваційних агротехнологій, поширення практик точного землеробства, удосконалення систем агромоніторингу та використання цифрових платформ для управління виробничими ризиками та ресурсами.

Ключовою передумовою підвищення рівня продовольчої самодостатності є модернізація аграрних підприємств, оптимізація структури посівних площ, зниження ресурсної залежності, зокрема від імпортованих мінеральних добрив, енергоносіїв і техніки, а також розвиток локальних кластерів із замкненими

виробничими циклами. Україна має потенціал для суттєвого розширення переробних потужностей, що дасть можливість збільшити частку продукції з високою доданою вартістю, зменшити вразливість до глобальних цінових флуктуацій і посилити внутрішню продовольчу безпеку. Особливу увагу слід приділити адаптації аграрного виробництва до змін клімату, що передбачає впровадження стресостійких сортів, розвиток систем зрошення, оптимізацію використання водних ресурсів та екологічно раціональне землеробство. Важливим напрямом також є підтримка малих і середніх виробників, які відіграють ключову роль у забезпеченні внутрішнього ринку соціально значущими продуктами харчування та сприяють продовольчій рівновазі регіонів.

З огляду на глобальні трансформації світових продовольчих ринків, посилення конкуренції за ресурси та зміни споживчих пріоритетів, Україна має орієнтуватися на інтеграцію до міжнародних ланцюгів створення вартості, розвиток інноваційних виробничо-збутових моделей і активне використання інструментів торговельної дипломатії. За умов ефективної координації державної політики, залучення інвестицій, збільшення фінансування наукових досліджень у сфері агротехнологій та забезпечення публічно-приватної взаємодії аграрний сектор здатний стати драйвером економічного зростання та гарантом продовольчої безпеки держави. Сукупність зазначених факторів дозволяє стверджувати, що перспектива зміцнення продовольчого забезпечення України є реалістичною та досяжною за умови стратегічної модернізації аграрної сфери, відбудови критичної інфраструктури й глибокої інтеграції до європейського та глобального економічного простору.

У сучасних умовах продовольче забезпечення України формується під впливом поєднання воєнних, економічних та структурних чинників. Повномасштабна агресія РФ призвела до скорочення посівних площ, мінування земель, руйнування зрошувальних систем, елеваторів та логістичної інфраструктури. Зокрема, після руйнування Каховської ГЕС без зрошення

залишаються сотні тисяч гектарів земель півдня, що формували суттєву частку врожаю зернових та олійних культур.

Суттєво загострилися логістичні проблеми: блокування морських портів, ракетні удари по портовій інфраструктурі Одеси та дунайських портів, перебудова маршрутів на «солідарні шляхи» через ЄС призвели до здорожчання транспортування та зниження конкурентоспроможності української продукції. На цьому тлі відбулося падіння валового збору зерна. Так, з близько 70 млн т до 58 млн т у 2023 р. з прогнозом подальшого скорочення до 52 млн т у 2024–2025 рр., що вказує на стійку тенденцію до втрати виробничого потенціалу.

Додатковими викликами є зростання собівартості виробництва через подорожчання енергоносіїв, добрив, логістики, відсоткових ставок за кредитами, а також обмежений доступ аграріїв до фінансових ресурсів. Частина виробників втрачає можливість оновлювати техніку, впроваджувати інноваційні технології та підтримувати належний рівень інтенсивності виробництва.

На внутрішньому рівні спостерігається посилення соціально-економічної вразливості населення: зростання бідності, безробіття, внутрішнє переміщення домогосподарств, нерівномірний доступ до продовольства, особливо в прифронтових та деокупованих територіях. Дослідження доводять, що в регіонах із бойовими діями зростає частка домогосподарств, які не мають достатньо коштів навіть на базові продукти харчування.

До структурних довоєнних проблем, які посилилися у воєнний період, належать:

- сировинна орієнтація аграрного експорту (зерно, олійні) за недостатнього рівня внутрішньої переробки; висока концентрація земель у великих агрохолдингах за одночасної слабкої інтеграції малих і середніх виробників у ринки збуту;
- недостатній розвиток кооперації, локальних ланцюгів доданої вартості та локальних продовольчих систем;
- недосконалість механізмів формування та управління державними продовольчими резервами;

- залежність від імпорту окремих категорій продуктів (фрукти, риба, насіння, окремі види овочів), що підсилює вразливість до зовнішніх шоків;
- нерозвиненість системи моніторингу продовольчої безпеки та раннього попередження ризиків.

Подолання вказаних проблем потребує комплексної політики, яка поєднує виробничі, інфраструктурні, соціальні та інституційні заходи (табл.. 3.4).

Таблиця 3.4

Напрями покращення продовольчого забезпечення в Україні

№ з/п	Ключові напрями покращення продовольчого забезпечення	Характеристика
1	2	3
1.	Відновлення та модернізація аграрної та логістичної інфраструктури	- пріоритетне відновлення зрошувальних систем, особливо на півдні; - будівництво / модернізація елеваторів, терміналів, холодильних складів, у тому числі ближче до кордонів ЄС; - розвиток мультимодальних логістичних хабів (залізниця – річкові порти – автотранспорт), диверсифікація маршрутів експорту.
2.	Поглиблення переробки та розвиток внутрішніх ланцюгів доданої вартості	- стимулювання інвестицій у переробну промисловість (борошномельна, м'ясо-, молоко-, овочепереробка); - підтримка створення аграрно-промислових кластерів і індустріальних парків харчової промисловості; - запровадження податкових стимулів і державних гарантій для проектів «зерно в продукт харчування всередині країни»

Продовження табл. 3.4

1	2	3
3.	Підтримка малих і середніх виробників, розвиток кооперації	- програми пільгового кредитування та часткової компенсації відсоткових ставок; - підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (спільна техніка, склади, логістика, маркетинг); - створення локальних систем закупівель для шкіл, лікарень, соціальних закладів на базі місцевих виробників.
4.	Клімато-адаптація та відновлення природного потенціалу.	- впровадження технологій ощадливого землеробства, адаптивної структури посівів, розширення частки культур, стійких до посухи; - реконструкція зрошувальних систем з акцентом на водозберігаючі технології; - програми ремедіації та рекультивації деградованих і замінованих земель.

5.	Соціальна підтримка та таргетована продовольча допомога.	- адресні продовольчі програми (ваучери, електронні картки) для вразливих груп; - розширення програм шкільного та інституційного харчування за принципом «гроші йдуть за дитиною/пацієнтом»; - підтримка внутрішньо переміщених осіб з урахуванням їхнього доступу до продовольства та ринків праці.
6.	Посилення зовнішньоекономічної стійкості.	- диверсифікація ринків збуту (Азія, Африка, Латинська Америка), розширення спектра експортованих продуктів з більшою часткою переробки; - розвиток альтернативних морських та річкових коридорів, у тому числі через дунайські порти та транскордонну інфраструктуру; - участь у міжнародних ініціативах із гарантування продовольчої безпеки та програмах гуманітарних поставок.
7.	Інституційне посилення та цифровізація продовольчої політики	- створення інтегрованої цифрової системи моніторингу продовольчої безпеки (виробництво, запаси, ціни, імпорт/експорт, соціальні показники); - удосконалення нормативно-правової бази щодо стратегічних резервів, страхування врожаю, форвардних і ф'ючерсних контрактів

Джерело: складено авторами за даними []

У сучасних умовах системні трансформації, спричинені глобалізаційними процесами, змінами клімату та тривалими воєнними діями на території України, суттєво ускладнили забезпечення населення якісними та доступними продуктами харчування. Руйнування аграрної, логістичної та енергетичної інфраструктури, скорочення посівних площ, зростання виробничих витрат, а також подальше поглиблення соціально-економічної нерівності формують критичні ризики для продовольчої безпеки держави. У таких умовах традиційні механізми регулювання продовольчого ринку виявляються недостатніми, а забезпечення стійкості продовольчої системи потребує науково обґрунтованого, комплексного та адаптивного підходу. Саме тому виникає необхідність розроблення концептуальної моделі продовольчого забезпечення України, яка систематизує взаємодію ключових суб'єктів, ресурсів, процесів та інструментів політики у цілісну, збалансовану й ефективну систему.

Висновки до розділу 3

За результатами проведеного дослідження напрямів розвитку світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації були зроблені наступні висновки.

Проведені дослідження засвідчили, що Україна протягом 2020-2024 років підтвердила свій статус одного з ключових учасників світового ринку продовольчих товарів, незважаючи на масштабні шоки, спричинені воєнною агресією та руйнуванням частини економічної інфраструктури. На тлі зростання глобальної взаємозалежності національних продовольчих ринків українська аграрна продукція відіграє роль вагомому чинника стабілізації світових ринків зернових та олійних культур, забезпечуючи диверсифікацію імпортних потоків для країн Азії, ЄС та Африки. Стратегічна значущість України посилюється високою часткою у світовому експорті окремих товарних груп — соняшникової олії, кукурудзи, пшениці, ячменю, що формує її репутацію гаранта глобальної продовольчої безпеки. Попри блокування портів, логістичні обмеження та зниження врожайності, Україна змогла адаптувати зовнішньоторговельні маршрути завдяки «зерновій ініціативі», дунайським портам та «шляхам солідарності» через ЄС, що забезпечило відновлення і подальше нарощування експорту агропродукції. У 2023-2024 рр. країна не лише зберегла лідерські позиції на світових ринках, а й підвищила частку продукції з доданою вартістю у загальній структурі експорту, демонструючи поступовий перехід від сировинної до більш технологічної моделі аграрного виробництва. Разом з тим погіршення внутрішніх показників продовольчої безпеки — зниження доступності базових продуктів та зростання соціальної вразливості — свідчать про необхідність комплексного державного втручання та стратегічної модернізації аграрного сектору.

Перспективи продовольчого забезпечення України безпосередньо залежать від здатності аграрного сектору адаптуватися до воєнних, економічних та кліматичних викликів, що визначають параметри розвитку національної продовольчої системи. Підвищення стійкості виробничих і логістичних ланцюгів, модернізація інфраструктури, розширення альтернативних

транспортних коридорів та інтеграція в європейські мережі є базовими умовами формування стабільних каналів експорту і зміцнення внутрішнього ринку. У контексті євроінтеграції ключовими стають гармонізація стандартів якості й безпечності харчових продуктів, цифровізація управління ресурсами та впровадження інноваційних агротехнологій, що створює підґрунтя для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників. Водночас забезпечення продовольчої стійкості неможливе без розв'язання структурних проблем – сировинної орієнтації експорту, низької частки переробки, недостатньої підтримки малих і середніх виробників, нерозвинених локальних ланцюгів доданої вартості та екологічних ризиків, що загострилися внаслідок війни. Комплексна політика розвитку аграрної сфери має передбачати модернізацію виробництва, підтримку кооперації, розвиток кластерів, інвестиції у клімато-адаптивні технології та формування дієвої системи державних резервів. За умови узгодження економічних, соціальних та інституційних заходів аграрний сектор може стати драйвером економічного відновлення й гарантом довгострокової продовольчої безпеки, а стратегічна інтеграція до європейського та глобального ринкового простору – ключовим напрямом забезпечення стійкого розвитку України.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження економічної оцінки світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації були зроблені наступні висновки.

Доведено, що глобалізація формує нову архітектуру світового продовольчого господарства, змінюючи механізми міжнародної торгівлі, посилюючи взаємозалежність країн та підвищуючи значення продовольчих

товарів як стратегічного ресурсу глобальної безпеки. Економічні закономірності цього ринку проявляються у циклічності цінових коливань, зростанні ролі технологій і цифрової логістики, трансформації конкурентних моделей та домінуванні транснаціональних корпорацій, що визначають канали збуту, стандарти якості та інноваційні орієнтири.

Поглиблене дослідження конкурентної взаємодії показало, що на світовому продовольчому ринку сформувалися різні моделі конкурентної поведінки міжнародних компаній – від агресивної експансії до інноваційно-орієнтованого співробітництва та вертикальної інтеграції. Особливе місце посідають ТНК, які контролюють значні частки глобального експорту, логістичних ланцюгів і переробних потужностей, що зумовлює асиметрію конкурентних можливостей між розвиненими та країнами, що розвиваються.

Систематизація та оцінювання показників міжнародної аналітики дали змогу встановити, що глобальна продовольча система оперує комплексом індикаторів – індексами відкритості торгівлі, ціновими індексами FAO, показниками RCA та RTA, індикаторами диверсифікації експорту, логістичної ефективності, рівня продовольчої безпеки, інноваційної спроможності. Оцінка цих показників у динаміці дозволила сформувати об'єктивну картину тенденцій та визначити структурні зрушення у світовій торгівлі продуктами харчування у 2020-2025 рр.

Проведений аналіз тенденцій засвідчив, що світовий продовольчий ринок у досліджуваній період характеризувався підвищеною волатильністю, зумовленою пандемією COVID-19, воєнними конфліктами, інфляційними шоками та порушенням логістики. Водночас посилювався перехід до біотехнологічного виробництва, зростали інвестиції у стійкі агроланцюги та цифрові рішення в агропродовольчому секторі. Змінився товарний склад світової торгівлі – зросла частка олійних культур, готових харчових продуктів, органічної продукції та високотехнологічних агротоварів.

Оцінка кон'юнктури ринку показала, що українські компанії, незважаючи на зовнішні шоки та воєнні ризики, зберігають конкурентні позиції на низці

сегментів світової торгівлі – зернових, олійно-жирових, бобових культур. Проте ключовими бар'єрами залишаються логістична нестабільність, залежність від вузького переліку торговельних маршрутів та недостатній рівень готовності до глибокої переробки. Конкурентоспроможність українських експортерів усе більше визначається доступом до технологій, інновацій, інвестицій у модернізацію виробництва та розвиток логістичної інфраструктури.

Дослідження впливу глобалізаційних, технологічних, логістичних та цінових факторів підтвердило, що розвиток світового продовольчого ринку є результатом комплексної дії інтеграційних процесів, міжнародної спеціалізації, інновацій, цифровізації, кліматичних змін та геополітичних ризиків. Логістичні обмеження, зміна транспортних коридорів, порушення глобальних ланцюгів створюють значний тиск на ринок і визначають необхідність його адаптивної трансформації, особливо для експортоорієнтованих економік.

У роботі обґрунтовано ключову роль України в системі міжнародної торгівлі продовольчими товарами. Україна зміцнила статус одного з провідних експортерів зернових, олійних культур та продуктів первинної переробки, виступаючи критично важливим постачальником продовольства для країн Азії, Африки та ЄС. Показано, що стратегічні можливості України пов'язані з диверсифікацією ринків збуту, розширенням переробки, впровадженням екологічних стандартів, залученням інвестицій у стійкі агроланцюги та розвитком логістичних коридорів.

Оцінка перспектив продовольчого забезпечення України засвідчила, що попри складні воєнні умови, високі ризики та пошкодження інфраструктури, країна має значний потенціал для зміцнення продовольчої безпеки та посилення ролі на світовому продовольчому ринку. Запропоновані напрями підвищення ефективності участі держави у глобальній продовольчій системі включають модернізацію логістики, стимулювання інновацій і технологій, підтримку експортерів, розбудову стратегічних партнерств, а також формування

довгострокової державної політики продовольчої безпеки, адаптованої до глобальних викликів.

Загалом дослідження дозволило комплексно оцінити закономірності, фактори, виклики й перспективи розвитку світового ринку продовольчих товарів і визначити місце України в глобальній системі продовольчої безпеки та міжнародної аграрної торгівлі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Global Food Security Index 2022. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-securityindex/>
2. Агакерімова Р. Вплив війни в Україні на національну та глобальну продовольчу безпеку. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53>

3. Андрощук І. О., Рябоволик Т. Ф., Рябоволик Ю. В. Роль аграрного сектору економіки в забезпеченні продовольчої безпеки України та світу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2022. Вип. 45. С. 10–14.
4. Артеменко Л., Мариненко Н., Крамар І., Гац Л. Продовольча безпека України в умовах військової агресії: стан та перспективи. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2023. Вип. 1 (28). С. 115–128.
5. Бойко В., Бойко Л. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27>
6. Бочарова Ю. Г. Світовий ринок продовольства: сучасний стан, особливості розвитку та конкуренції. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 9. С. 28–32.
7. Глобалізація і продовольство : монографія / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 632 с.
8. Державна служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Зоїдзе К. І., Дзяд О. В. Тенденції розвитку світового ринку продовольства. Регіональна економіка та управління. 2018. № 4 (22). С. 32–37.
10. Носач Л. Л. Теорія і практика міжнародної торгівлі [Електронний ресурс] : навч. посіб. Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2021. URL: <https://dspace.library.khai.edu/xmlui/handle/123456789/8105> (дата звернення: 15.11.2025).
11. Побоченко Л. М., Циганков Е. В. Місце України на світовому продовольчому ринку. Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). 2015. № 3. С. 145–151.
12. Ткаченко В. А. Світовий ринок продовольчих товарів в сучасних умовах : кваліфікаційна робота ... магістра : 292 Міжнародні економічні відносини /

Ткаченко Владислава Андріївна ; наук. керівник Ю. М. Сафонов.
Київ, 2024. 80 с.

13. Томашук І. В. Вплив глобалізаційних процесів на сучасні економічні системи. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. № 1(59). С. 153–165.

14. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни. URL:
<https://bit.ly/42jDUgA>

15. Федоренко К. В. Трансформації світового ринку продовольчих товарів в умовах глобалізації : дипломна робота ... бакалавра : 051 Економіка / Федоренко Карина Володимирівна.
Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024. 85 с.

16. Федосєєва Г. С. Світовий ринок сільськогосподарської продукції: теоретичний та практичний аспекти розвитку. *Інтелект XXI*. 2017. № 1. С. 22–27.

17. Хаєцька О. П. Проблеми та перспективи глобалізації, глобальні проблеми людства. *Економічний простір*. 2024. № 189. С. 316–322.

18. Хаєцька О. П., Лояніч В. О. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. DOI:
<http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.6.47>

19. Шаповал Б. С. Поточний стан світового ринку продовольства та харчової індустрії та місце України на ньому. *Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія : Економічні науки*. 2020. № 4, т. 2. С. 27–35.

20. Румик І. І. Продовольча безпека держави: питання теорії, методології, практики: монографія. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». 2020. 420 с. <https://monograph.krok.edu.ua/books/catalog/view/11/38/160>. (дата звернення 25.10.2025).

21. Ali, M. I. *Achieving Global Food Security: The Caribbean Experience and Beyond*. Singapore: World Scientific Publishing, 2025. 312 p.

22. Bezpartochnyi, M., Bahorka, M., та ін. Food Security: Modern Challenges and Mechanisms to Ensure: Scientific Monograph. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2023. 167 p.
23. Piñeiro, V., Luiselli, C., Ramos, Á., Trigo, E. The Global Food System. Buenos Aires: Editorial Teseo, 2022. 254 p.
24. Swinnen, J., McDermott, J. (eds.) COVID-19 and Global Food Security. Washington, DC: International Food Policy Research Institute (IFPRI), 2020. 210 p.
25. Zhou, Z. Global Food Security: What Matters? New York–London: Routledge, 2020. 296 p.
26. FAO. The State of Food Security and Nutrition in the World 2024: Urbanization, agrifood systems transformation and healthy diets across the rural–urban continuum. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2024. 316 p. URL: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cc8919en>
27. FAO. Food Outlook – Biannual Report on Global Food Markets. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2024. 188 p. URL: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cc9422en>
28. FAO. World Food Situation: FAO Food Price Index. Rome: Food and Agriculture Organization, 2020–2025. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/>
29. OECD; FAO. OECD-FAO Agricultural Outlook 2024–2033. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development; Rome: FAO, 2024. 363 p. URL: <https://www.oecd.org/agriculture/oecd-fao-agricultural-outlook>
30. OECD; FAO. OECD-FAO Agricultural Outlook 2025–2034 (Pre-release dataset). Paris; Rome, 2025. URL: <https://stats.oecd.org>
31. WFP. Global Report on Food Crises 2024. Rome: World Food Programme, 2024. 276 p. URL: <https://www.wfp.org/publications>
32. WFP. Global Operational Response Plan 2023 Update. Rome: World Food Programme, 2023. 84 p. URL: <https://www.wfp.org>
33. WTO. World Trade Statistical Review 2024. Geneva: World Trade Organization, 2024. 207 p. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e

34. World Bank. Food Security Update 2024. Washington, DC: The World Bank, 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture>
35. IFPRI. 2024 Global Food Policy Report: Food Systems for Inclusive Transformation. Washington, DC: International Food Policy Research Institute, 2024. 214 p. URL: <https://www.ifpri.org>